

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXXII évf.

1897. September—October.

5-ik füzet.

A legújabb bibliai kritika és az unitarizmus.

I.

A bibliai kritika legújabb művelői határozottan sokkal konzervatívabb irányban haladnak, mint elődeik. És e legújabb konzervatív irány képviselői alatt nem azokat az írókat kell értenünk, kik egyszerűen csak nem vesznek tudomást az evangéliumok nagy kérdéseiről, a kik előítéleteikkel és tudatlanságukkal megvetnek mindennemű bírálatot. Hiszen azokhoz, kik elfogadják az evangéliumi elbeszéléseket úgy, a mint azok a bibliában állanak, kik behunyják szemeiket minden nehézség, minden következtelenség és minden ellentmondás előtt, az igazság kutatójának semmi szava nem lehet, akár az orthodox egyházak hitének támogatását vélik ők felfedezni ez elbeszélésekben, akár az unitarizmus elveit látják azokban kifejezve. Hanem a jelenkor konzervatív irányú képviselői alatt értenünk kell azokat, kik hiszik, hogy az evangéliumok előadásának komoly és jóakarató kritikai megvizsgálása semmi veszedelemmel nem jár, sőt épen kötelező mindazokra, kik a valósághoz, az igazsághoz közelebb akarnak jutni. Ilyenek a bibliai kritika klasszikus földjének, Németországnak jelenkori legnagyobb kritikussai, kik ma sokkal konzervatívabb elveket hirdetnek, mint elődeik.

Mintha az a merész ivezetű épület, melyet Baur és tanítványai, a tübingeni iskola annyi szellemmel, oly sok tudással, oly bámulatos fáradsággal kezdtek felépíteni, melynek csodálására járt az egész szabadelvű theologia, még nem is jutott volna el a betetőzéshez és már is inogni kezdene; mintha azok a kinnebb és kinnebb helyezett téglák, melyek e szép, de merész ívet akarnák bezárni, még össze sem értek volna és már is beomlással fenyegetnének. Egészen biztos következtetést vonni azonban a kedvezőtlen előjelekből, melyek Németországban mutatkoznak, még lehetetlen. Az újabb konzervatív elemeknek még keresztül kell menniök a hosszabb megpróbáltatás tűzén, hogy az arravaló részek megmaradhassanak, a selejtesebbek pedig elégjenek. Tagadhatatlan, hogy a tübingeni iskola tagjai nagy sikerük által elragadtatva igen merészekké lettek az építésben; a kellő elővigyázat és óvatosság hiányzott náluk, midőn azt hitték, hogy a

petrinizmus és paulinizmus, judaizmus és gentilizmus csűrőbe mindent betakarhatnak, a mi az újtestamentum mezején termett. Mindenesetre rosszul választották meg épületükhöz az anyagot, mikor az evangéliumnak egy-egy drágakövét is építő anyagnak akarták alkalmazni merész ivükhöz, mikor a tékozló fiú példázatában is, melyben pedig mintha a mester nagy szellemének leheletét éreznők, ők nem látnak egyebet mint páli jelképét annak, hogy a pogányok kedvesebben fogadtatnak Isten által, mint a zsidók. A visszahatást csaknem várni lehetett ily körülmények között. Baur nagy iskolájától a német kritika egészen elfordult, csak Hollandia ragaszkodik még hozzá szorosán és jut feltűnő eredményekhez napjainkban is.

Legyen elég e helyen röviden jelezni az újabb konzervatív irány két, tán legnagyobb képviselőjének nézeteit.

Az egyik, ki itéleteiben radikálisabb elődeiével igen éles ellentétben áll, Harnack Adolf, az ó-keresztény irodalomnak valószínűleg legnagyobb élő kritikus. Konzervatív iránya dogmái kérdésekben már az ő dogmatörténetéből ismeretes Jézus személyére vonatkozólag, pl. már ott kijelenti: *Dass Jesus sich selbst als den Messias bezeichnet hat, ist von einigen Kritikern in Abrede gestellt worden. Allein dieses Stück der evangelischen Ueberlieferung scheint mir auch die schärfste Prüfung auszuhalten.* (Lehrbuch d. Dogmengeschichte I. 57 58). Ugyanezt a konzervatív szellemet mutatja az ő „Chronologie der Altchristlichen Litteratur bis Eusebius“ című munkája is. az ő nagy vállalatának, „Geschichte der Altchristlichen Litteratur bis Eusebius“, első kötetében. A négy evangéliumról megengedi, hogy azok csak hosszú és kétes küzdelem után jutottak kizárólagos tekintélyükhöz, hogy ezeknek elfogadása és minden más versenyző iratnak kizárása nem egyéb, mint megegyezés különböző iskolák és egymástól távol fekvő helyek között, és hogy e megegyezés nem jött létre végérvényesen és egyetemesen egészen a második keresztény százév végéig. A négy evangélium szerinte Kis-Ázsiában már együtt volt a második százév elején, de csak e száz utolsó negyedében szerezték meg maguknak a kizárólagos tekintélyt a legtöbb egyházban.

Azonban bármily engedékeny is Harnack abban, hogy a kanonikus evangéliumoknak hosszú időt enged tekintélyük megalapítására, azok keletkezésének idejét jóval korábbi időre teszi, mint az őt megelőző kiritikusok legtöbbje. Kiméretlenül dobja el mindazon argumentumokat, melyekkel a tübingeni iskola az újtestamentumi iratoknak hosszas és fokozatos fejlődését akarta kimutatni. Miért nem volna elég harmincz vagy negyven év, hogy létre jöjjön és írásba foglaltassék mindaz,

a mit Jézus szavairól és tetteiről a synopticus evangéliumokban birunk? kérdi ő. Miért kell erre hatvan vagy hetven esztendő? Miért emelkedhetett a negyedik evangélista csak hetven vagy nyolczvan év elteltével Pál után arra a magaslatra, melyen áll? Miért nem elég erre harmincz vagy negyven év? Igaz, hogy ez iratok nagyon eltérnek a történelmi tényektől és egymástól is nagyon különböznek, de véleménye szerint a mozgalmas időknek egy sokkal rövidebb része is elegendő ez eltérések és különbségek megmagyarázására, mint azt ezelőtt gondolták. Bizonyításul felhossa a reformáció elveinek fejlődését és módosulásait. Mily nagy változást mutatnak a reformáció elvei 1517-ben a wittenbergi tételek idejében és 1567-ben, midőn a lutheránus türelmetlenség tetőfokát érte el a jeni egyetemen! Vagy mily nagy különbség van épen az 1517-i tisztán erkölcsi megbotránkozás kitörése és 1530 között, mikor a reformáció vezetője már bizonyosságát adta elfogultságának és a betűhöz való ragaszkodásának és Zwinglivel való tanácskozásában szenvedélyesen kelt a betű védelmére az úrvacsora kérdésében. A nagyfokú lelkesedés, az az értelmi és vallásos forrongás, mely az első százévet jellemzi, párosulva az evangéliumban levő belső erővel, Harnack szerint, rövid idő alatt létrehozhatta az érzések és gondolatok nagyobb fokú megváltozását. Azokat a különbségeket, melyeket más kritikusok mint egymásután következő lépéseket magyaráztak a fokozatos fejlődésben, Harnack félre teszi, mint ugyanazon magyarázatok változatait, melyek gyakran egyetlen elméből születtek. Véleménye szerint csak egy rövid időre való összeszorítás magyarázhatja meg azt a meglehetősen mértékű egységét a gondolatoknak, mely az egész új-testamentumon végig húzódik, daczára az előadás, elbeszélés és theológiai magyarázat nyilvánvaló különbségeinek.

A következmény nyilvános az előzményekből. Ha a bibliában eléadottak csak egy-két évtizzel előbb keletkeztek, mint azt a régebbi kritika megállította, akkor az előadás inkább méltó a bizalomra, inkább aényt beszél el, mint ezelőtt gondoltuk, és Harnack fennebbi felfogása pl. hogy Jézus magát a megígért Messiásnak hitte és hirdette, teljesen okodatulva van.

Ugyanez a konzervatív irány nyer kifejezést Hans Hinrich Wendtnek, a heidelbergi egyetem nagy tudományú theológiai tanárának „Lehre Jesu“ című művében is. Szerinte három főforrás van, melyekből a kanonikus evangéliumok elbeszéléseiket merítették. Ezek közül kettő korunk kritikusainak közös tulajdona, a harmadikat Wendt maga képzelte vagy fedezte fel először. A két első közül

egyik Máté Logiája, Jézus mondásai összegyűjtve Máté neve alatt, mely magában foglalja Jézus szavainak legnagyobb részét. A hegyi beszéd ennek egy jelentékeny része, mely úgy látszik, hogy Jézus működésének különböző epizódjaiból van összegyűjtve egy egészsze s melyet a harmadik evangélista ismét szétoztott, hogy különböző és megfelelő alkalmakra találjanak. Úgy látszik, hogy ezen Logiá-nak létezése és régisége úgy vehető, mint a bibliai kritikának egy megállapodott ténye, és ha az a hir, hogy legújabban azt meg is találták, igaznak bizonyul, mi Jézus szavainak eredeti leírásához sokkal közelebb jutunk, mint valaha jutottak a kereszténység keletkezése óta.

A másik irat, melyet Wendt elismer, mint a mely a meglevő evangéliumok alapjául szolgál, az úgynevezett Proto-Márk, vagyis szent Márk evangéliumának eredeti szövege, melytől a most meglevő második evangélium van kidolgozva. Ennél is Wendt közös alapon áll korunk uralkodó kritikai véleményével, ugyanis a német kritika általánosan elfogadott álláspontja szerint Márk evangéliuma a három synoptikus közül a legkorábbi és nem, mint a tübingeniek gondolták, a legkésőbbi.

A harmadik iratnál, melyet Wendt elismer maga kísérti meg először, hogy azt kimutassa. És úgy látszik, hogy ennél határozottan konzervatív érdekeket szolgál. Ugyanis ha állításai igazoknak bizonyulnak, akkor a negyedik evangélium oly történeti érvényességre tarthat számít, mílyet az újabb kritikusok közül kevesen tulajdonítottak neki.

Az új-testamentum szabadelvű bírálói sok ideig azon nézet körül csoportosultak, hogy a negyedik evangélium a második keresztény százév negyedik tizedében vagyis 130—140 körül keletkezett és egy írónak a műve. A kritikusok nem állították ez evangéliumról, mint a synopticusokról, hogy benne valamely régebbi irat foglaltatik s csak elvétve akadtak egyesek, kik különböző kezek nyomait vélték benne feltalálhatni. de ezek rendesen nem nagy hitelre találtak. Ezt a felfedezést Wendt magának tulajdonítja.

Az evangélium, a mint most előttünk áll, Wendt szerint a Jézus Krisztus tanításának és működésének leírása, de egy olyan bölcsészet szempontjából, mely Jézus előtt egészen idegen volt t. i. a Philo és az alexandriai iskola bölcsészetének szempontjából. Szerzője Jézus Krisztusban az Isten Igéjének megtestesülését látja és Jézus történetét és az ő szavait egészen ezen tan szerint alakítja. Azonban Wendt állítása szerint ez evangéliumban egy régi, még az apostolok idejéből való iratnak egyes töredékei vannak beleszöve, melyek

Jézus tanításainak épen legfőbbjeit tartalmazzák. Ezek különösen az örökéletre és a szent lélek ajándékára vonatkozó részek és azok, melyek Isten Atyaságát hangoztatják és az ő országát az emberek szívében levő szeretettől teszik függővé. Ez irat kifejezései egészen újak, mondatai nem a Jézuséi, de a gondolatok benne a Jézus gondolatai, még pedig abból az időből, mikor Jézus működésének utolsó hetében folytonosan a Messiás eszméjével foglalkozott s először kívánta, hogy őt annak tartsák. Az evangélium tévesen terjeszti ki ezt a határozott messiási tanítást Jézus működésének egész tartamára és az evangélista lépten-nyomon elárulja, hogy félreértette az iratot, melyet használt. És itt Wendt kimutatja, hogy Jézus tanítása a negyedik evangéliumban teljesen megegyezik azokkal a tanításokkal, melyek a Logiában és az eredeti Márk evangéliumban vannak. Itt tehát egy harmadik és egészen függetlenül álló documentummal volna dolgunk, mely bizonyosságot tesz a Mester tanításainak azonosságáról azokkal, melyeket a másik két régi iratból a synopticus evangéliumokba felvéve találunk.

Igy tehát Wendt kritikája feltűnően konzervatív irányú. De kritikájánál még becselebb Jézus tanításainak összeállítása az általa elfogadott iratok alapján.

Lássuk tehát, hogy mi volt a Jézus tanítása Wendt szerint.

Jézus öntudatának és tanításának első és legfőbb tárgya volt Isten Atyasága. De ez Jézusnál nem csupán az Istent, mint Teremtőnket, jelentette. Jézusnak ez Atyaság a személyes szeretet kötelességét jelentette a legmagasztosabb ethikai minőséggel, a milyen apa és fiú között lehet. Nem volt ez elmélet, nem értelmi következtetés, hanem tudatának eredeti ténye lelkének egész benső tapasztalatára alapítva. Ő ama családok egyikéhez tartozott, melyek közül még sokan voltak Izraelben, kikhez még nem jutott el a farizeusok legalismusa és inkább a profétai, mint a papi eszmék uralma alatt állottak. De az Isten atyasága és az ő fiasága érzetét nem kegyes elődeitől örökölte, hanem az az ő érző és fogékony lelkének ajándéka. Ismerte Istent, mint Atyját és ez a tudat áthatotta minden fogalmát és tanításainak minden részecskéjét. Használ olyan kifejezést is, mely Istent úgy tünteti föl, mint Királyt, mint Urat, de e kifejezésekben is épen úgy uralkodik az Atyaság érzete, mint az ó-testamentumnak az Atyaságra vonatkozó helyeiben a Királyság érzete. Oly erős és tulnyomó volt Jézus keblében az Isten és ember között levő igazi viszony érzete, hogy ez lehetetlenné tette számára egyfelől, hogy beleessék a farizeusok törvénytörő ceremonialismusába vagy más-

felől bárminemű bölcsészkedésbe, ha azzal találkozott volna, mint beléesett Philo, ki a legfőbb Istent az egyéni lélekkel való érintkezés-től elzárta. Isten ezen atyai szeretetének érzetére alapította Jézus az emberi megváltás és üdv teljes fogalmát. Ez az ismertető jel megvan az evangéliumokban a gondolatok minden későbbi fejlődésének daczára is. A negyedik evangélium alexandrianismusa ezt nem tudja eltakarni. A tizenkét apostol tanítása — egy apostolok kora utáni irat a 2. százévből — szintén elárulja ezt. A kereszténységnek egyik alakja sem kereszténység egyáltalában, mely ezt bármi módon földné, épen úgy mint egy zenemű nem tarthatja meg jellegét eredeti alaphangjának elhagyása után.

És ha Jézus előtt világos volt, hogy Isten neki Atyja, akkor Atyja volt minden más embernek is. Atyja volt az embereknek mindig és kezdettől fogva, jóllehet az ők fiúságuknak megvalósítása lelki fejlettségüktől függött. Ebből a meggyőződésből keletkezett Jézusnak Isten országáról való alap felfogása. Ez az ország egyszerűen azok társasága, kik fiúságukat az égi Atyához megvalósították, se több, se kevesebb. Keresztsége előtt, mint ifjú, Jézus még nem ismerte volt fel, hogy az ő fiúi viszonyának megvalósítása az atyával nem egyéb, mint Isten országának megalapítása. De mivel ez ország megalapítása többek társaságát követeli meg, az nem is jött el, míg polgárainak legalább egy kicsiny szövetsége nem állott elő. Ezért Jézus, mint Keresztelő János is, először csak azt hirdeti, hogy Isten országa közel van, de nem sokára azt, hogy Isten országa itt van.

Isten országának ilyen felfogása az emberek iránt szeretetet és teljes önfeláldozást követelt. De ez nem olyan volt, mintha egy törvényes meghatározás második záradéka lenne. Ez az Atyaság alapfogalmának egyenes kifolyása volt. Ha Isten Atyánk, mí mindnyájan testvérek vagyunk s kötelességeink azonnal jeientkeznek szívünkben, és tudatunknak élő részei lesznek, mihelyt közös fiúságunkat az Atya iránt megvalósítottuk.

Jézus e szerint sokkal inkább érezte Istennek közetlen Atyaságát, semhogy az ő országát a jövőbe helyezte volna, akár a mennyei életbe, akár egy ezután következő korszakba a földön. És ő mégis egy új korszakot várt, mely Istennek csudálatos módon való beavatkozása folytán jó el, hogy az ő országa tökéletességre jusson a földön. A várakozás ideje már letelt, Isten országa kezdetét vette, de ez még csak a kezdő lépés volt. A teljes dicsőség csak ama rettenetes események bekövetkezése után következnek be, melyeket Jézus kezdetben igen korán várt, de később csalódásainak befolyása alatt

mindig későbbre tett, először a halála után közetkező időre s később egy meghatározatlan korba.

De mi volt Jézusnak magának viszonya ez Istenországához? Hogy ő volt annak első polgára, azt már láttuk. Wendt azt hiszi, hogy Jézust keresztelese alkalmával hirtelen lepte meg a gondolat, hogy ő a Messiás, az új Istenországának fölkezt fejedelme. Akkor ismerte fel, hogy a fiúság érzete Isten iránt, mely nála oly természetesen látszott, őt valójában más emberek fölé emelte és különös módon Isten fiává tette. Ez a különös fiúság különös kötelességet és hivatást is vont maga után t. i. megalapítani Istenországát, felköltvén másokban is Isten Atyaságának saját magáéval azonos érzetét.

Azután következett a kísértés korszaka, mely által megpróbálva Jézus a Messiásságnak némely tévedező hagyományos felfogását félretette és természetének tisztán szellemi felfogásához emelkedett. Először is azok a kételyek támadták meg, hogy vajjon a messiási hivatás betölthető-e azok nélkül a nagy és csudálatos tehetségek nélkül, melyeket a hagyomány azzal összekötött. De a kísértés eltávozott szívéből, mikor átlátta, hogy földi hatalom nem az igazi eszköz ahhoz a célhoz, melyet Isten elébe tűzött. Benső tépelődés és kétely elhagyták lelkét, Messiásságáról való meggyőződése szilárd és teljes lett s zsidós felfogás többé nem zavarta őt.

Azonban bármily tiszta és teljes volt az ő meggyőződése hivatását illetőleg, azt nem nyilvánította más ember előtt. Saját meggyőződése egyenesen és egyedül csak az ő benső érzésének az Isten Atyaságára való hosszú előkészülése által származott és ő másokat is e kijelentésre csak az által tudott előkészíteni, hogy bennük hasonló érzést költött fel, hogy t. i. Isten az ők Atyjuk.

Azonban e helyen megáll Wendt szabadelvű felfogása és a konzervatív irány mindinkább előtérbe nyomul. Ily kezdet után sem tud Wendt az evangéliumok elbeszélésétől különböző fejlődést elképzelni a Jézus történetében. Ugyanis az ő felfogása szerint Jézus nem tudott egészen megszabadulni a zsidós hagyományoktól, hanem azt hitte, hogy Istenországa csak Istennek közbelépése és az emberi társadalom csudálatos újjá alakítása által alapítható meg és hogy ezt az ő csudálatos visszatérése fogja követni, hogy elfoglalja messiási fejedelemségét. Ez új korszakot és Istennek csudálatos közbelépését Jézus még az ő természetes életének idejére várta. De az emberek az új Istenország evangéliumát nem fogadták oly készségesen, mint remélte s ezért lassanként arra a meggyőződésre jutott, hogy neki előbb meg kell halnia s csak miután egy ideig Istennel együtt la-

kott, kell visszatérnie, hogy az új és szentebb korszakot bevezesse. Ekkor meggyőződött, hogy halálának erőszakosnak és gyorsnak kell lennie. Tanítványainak, kik most már előkészülve látszottak lenni hivatásukra, ekkor kinyilatkoztatta az ő Messiás voltát. Ettől kezdve, a mint életének végét közeledni látta, egyszerű hivatásának, t. i. hogy Isten Atyaságát megvalósítsa, régi hangja tanításában mindinkább háttérbe szorul, hogy helyet adjon egy más hangnak, mely a synoptikusok végén hallszik s mely a saját személye iránt való odaadást hangoztatja. A negyedik evangéliumban ez a hang tévesen van szétosztva Jézus működésének egész folyamára, de a Máté Logiájában és Márk elbeszélésében Istenországának áldásai nem a Mester közbenjárásától vannak függővé téve, hanem inkább annak a viszonynak megvalósításától, melyben Istennel Jézus állott.

Wendt szerint Jézus ismételen és határozottan hangoztatta, hogy egykor vissza fog térni a földre mennyei dicsőségében Istenországának megalapítására. Még körülötte is állottak némelyek, kik nem halnak meg, míg ő vissza nem tér. Második visszatérése nem magányos pusztában, nem elzárt szobában történik, hanem mint árvíz jelenik meg az emberiségnek világi dolgaiknak közepette. Látni fogják őt, az embernek fiát a hatalom jobbján ülve és jöve az égnek felhőin. Az ő Atyjának dicsőségében a szent angyalokkal fog ő megjelenni. Bármennyire eszményítette is az Istenországába való belépés feltételeit, a Messiás természet fölötti eljövételének hagyományos gondolatát nem tudta félretenni, csak így gondolta Messiási hivatását betölthetőnek.

De talán eleget is mondottunk annak megvilágosítására, hogy a legújabb kritika konzervatívabb irányú annál, melyhez egy pár évtiz irodalma minket hozzászoktatott. Még szembetűnőbbé lesz e konzervatívizmus, ha megvizsgáljuk a legújabb unitárius nézeteket is ugyan ezen dologról.

GÁLFI LŐRINCZ.

Isten és az ő imádása.

(Egyházi beszéd.)

Alapige: János IV. r. 24 v. „Az Isten lélek és a kik Őt imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják“.

Keresztény Hallgatók! Azok a bibliai szavak, melyeket felolvasék, előttetek bizonyára ismeretesek. Igen sok beszédet hallhatatok és olvashattatok már róla. És így nem kecsegtethetem magamat azzal, hogy az ujság ingerével fogok reátok hatni. De hát veszít-e azért szépségéből a nap, a miért örökké látjuk, gyönyörködünk arany sugaraiban, érezzük jótékony melegét, áldását? Nem bámuljuk-e meg a rózsza pirosságát mindannyiszor, pedig hányszor láttunk már az életben rózsát? Én a magam részéről mindig is szívesebben megnézek egy remek festményt kétszer, vagy háromszor, mint egy gyengét vagy éppen rosszat egyszer.

Ezek a szent igék is, bár igen ismertek, — és ezt szeretem hinni, hogy úgy van — mégis örömet foglalozik velök az ember minél többször, mert úgy tündökölnék, mint valami örök szépségű nap a keresztény hit egén, úgy állanak, mint valami nemes gyöngyszemek Jézus mondásai között.

Jézus Samarián keresztülutazva, elfáradtan ér a Jákob kutjához. Tanítványai a közeli városba mennek, hogy eleséget vegyenek, mialatt egy samariabeli asszony jön a kúthoz vizet meríteni. Jézus megszólítja őt: „Adj egy kis vizet innom!“ De az asszony vonakodik teljesíteni a kérést, azon az okon, hogy a Samariabeliek nem szoktak érintkezni, barátkozni a zsidókkal és szemére veti az idegennek: „Hogy kérhetsz te zsidó létedre inni, éntőlem?“ Ebből aztán párbeszéd támad Jézus és az asszony között, melynek folyama alatt észreveszi az asszony, hogy profétával van dolga s így mindjárt igyekszik valami gáncsolni valót találni azok működésében. „A mi Atyáink, úgymond, ezen a hegyen imádták az Istent, ti pedig azt mondjátok, hogy Jerusálemben van az a hely, hol az Istent imádni kell“.

Jézus siet felvilágosítani őt: „Asszony: hidd el nekem, hogy eljön az idő, mikor sem ezen a hegyen, sem Jerusálemben nem imádjátok az Atyát. Ti azt imádjátok, a kit nem ismertek, mi azt imádjuk, a kit ismerünk, mert az idvesség a zsidók közül támadott“. De eljő az idő és az most vagyon, mikor az igaz imádók belátják, hogy „*Az Isten lélek és a kik őt imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják*“.

Atyámfiak! Engedjétek meg nekem, hogy ne fűzzem tovább a párbeszédet, mely még ezután is hosszan tart, tárgyunk megvilágítására ennyi elég. E helyett ragadjuk meg ezt a szép, ezt a mennyei kijelentést, melyet alapul is felyevénk: „*Az Isten lélek és a kik őt imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják*, — s ennek értelme szerint vizsgálódjunk jelen beszédben az Isten lényé és imádása felől, lássuk meg

1-ör. Lélek-e az Isten?

2-or. Hogyan kell őt imádni?

Mint hogy a világon semmi sem szokott nyomtalanul eltűnni, nagy örömet érzenék s meg lennék jutalmazva, ha az a pár pillanat, melyet beszédem igénybe vesz, szívetek és lelketek nemesítésére, értelmetek világosítására, egyszóval lelki épülésekre szolgálna. Kérlek figyeljete!

I.

Az Istenre vonatkozó meghatározások mai napig sincsenek megállapítva. Ezt illetőleg igazán elmondhatja magáról az emberiség: „*Nemhogy immár elértem volna a czélt, hanem igyekszem, hogy azt elérjem*“. A világ teremtése óta nem volt idő, melyben ne hittek volna egy Főhatalomban, de hogy ő ki, miből áll lényé, milyen viszonyban van a világgal és a teremtményekkel, mindig eltérők voltak a nézetek. Ma nem adnak helyet neki a világegyetemben, holnap a világ felé helyezik mint kényúrt, kinek a teremtmények milliói tartoznak vakon engedelmeskedni, holnapután azonosítják a világgal, még jó, hogy vannak olyanok is, kik úgy tüntetik fel, mint a világban lakó munkás lelkét.

Ha a kereszténység előtt napot, holdat és csillagot s különböző természeti erőket imádtak is, az még igazolható a nép kezdetleges állapotával, gyermekkorával; de miután a Názárethi Próféta úgy beszédei által, mint életével és halálával megmutatta ama szerető Atyát, a ki szellem, a ki lélek minden anyagiasság kizárásával: csodálkoznunk kell, hogy ma is tartják magukat, sőt apostolokat

számlálnak anyagimádás, istentagadás s több efféle korcs elméletek.

A világ mindenben annyira előhaladott, bámulatosak a tudomány vívmányai, a művészetek, ipar és kereskedelem. Csak éppen mi az első, a legfőbb lény ismeretével nem vagyunk tisztában. De minek a panaszkodás? Örvendjünk, hogy sok tekintetben előhaladtunk s a miben még hátravagyunk, siessünk abban is előremenni. Siránkozással úgy sem jutunk közelebb a megoldáshoz. Pedig az a célunk, hogy az igazság megtalálásában forgolódjunk. De hát honnan induljunk ki? Hol az alap, a mire bizton építhetünk? Uram Istenem! hát ismeretlen előttünk az a könyv, a melyet könyvek könyvének, vagyis a legszebb könyvnek neveznek? Sohasem olvastuk a bibliát? Hát nem tudjuk, ki volt a világon a legnagyobb, leg-tökéletesebb szellem? Nemrég egyik szép-irodalmi lapunk azzal a kérdéssel fordult olvasóihoz, hogy egy esetleges világelveszés elől melyik hét könyvet mentenék meg? A feleletek többsége, a legnagyobb tudósok, írók és művészek iratai fölé az első helyre a bibliát tette, mint a melyből meg lehetne tanulni új világot teremteni. Egy valakitől pedig kérdezték: a világnak hány legnagyobb szellem-óriása volt? Azt felelte, három: Jézus, Shakespeare és Goethe. Én meg azt mondom, Ádámtól elkezdve mind e mai napig, nem született olyan, mint a Jézus Krisztus. Ő, a mi Idvezítőnk mondotta meg nekünk: „*Az Isten lélek*“. Hol jártok hát ti, hova tévelyedtetek el, kik az anyagot ruháztátok fel égi hatalommal, a kik semmi másnak, csak a vonzó és taszító erők kölcsönhatásának tulajdonítjátok, hogy a világegyetem fennáll, a kik nem hiszitek, hogy egy világszellem, egy erős lélek tartja kezében a mindenség összes szálaít? Hát tud-e az anyag annak a parányi fűszálnak zöld szint adni? Hát tud-e a természet egyetlen szervet, egy oly idegszálat előállítani, mely magára bár egy napig mozogjon és éljen? Szedjétek össze a természettudományok összes műszereit, a vegytan egész konyháját, szilárd, folyékony és légnemű testeket, melegítétek, főzzétek, kalapáljátok, vegyítétek, keverjétek, a mindentudás összes útjain bontsátok szét, tegyétek össze, a hogy éppen tetszik: s ha előállítottok egy legkisebb szervet, mely öntudattal birjon és életképes legyen, én leszek az első a ki azt mondom, hogy a természet az Isten. De mindaddig nem. Vagy tegyetek egy másik próbát: képzeletben — mert valójában nem lehet — zárjátok ki a világból a szellemet, az isteni lelket s nélkülük gondoljátok el az eget napjával, holdjával, csillagaival, a bolygókat a földdel együtt, ezt és a többi naprendszereket, a levegőt, vizet, növényzetet, állatokat és az embert, s képzeljétek közéjük a huzó

és távolító s más természeti erőket, indítsátok el az útjára, hadd tegye pályafutását így: bizonyosok lehettek, két percz alatt minden a legnagyobb zürzavarban fog állani, a legnagyobb fejetlenség keletkezik. Mihelyt érezné az ember, hogy nincs senki felette, egymást falná föl, sőt magok az állatok vadabbá lennének s a növények kihajtásukkal, életükkel és hervadásukkal nem követhetnék ugyanazokat a törvényeket, a melyeket most s talán az égi testek is máskép keringenének. Szükség van arra a világlélekre, mely a mindenség összhangjában nyilatkozik, a melyet látni nem, csak érezni lehet, csak hatásából, munkáiból vonhatunk reá következtetést.

Vajjon miért kellett hát eltávozni a nagy Mestertől? S miért kell mai nap is annyit tévelyegni?

Mi sohasem álltunk ellene annak az irányzatnak, mely összeegyeztetni törekedett a vallást a tudománnyal, sőt mint a kik — hogy a Jézus saját szavaival szóljak — „*azt imádjuk, a kit ismerünk*“, vagyis az értelemre is sulyt helyezünk: mindig igyekeztünk lépést tartani a tudomány vívmányaival. De a mikor valaki a helyest, az érthetőt, a jót eldobja a roszért: esztelenség volna követni ferde útjában. Nem minden új jobb a réginél, e tétel nagyon is áll a Jézus óta a tudományban Istenről adott értelmezésekről. Minek kellett sok csürés csavarással elmagyarázni Jézus világos szavait? Ő többször tisztán kimondja: „*Az Isten lélek*“. Sok haj kihullott, sok fő őszbeborult azóta, mióta ezek a szavak elhangzottak, de hogy előbb jutottak volna ennél, még nagyító üveggel sem lehetne kimutatni. Csináltak czifrábnál czifrább meghatározásokat, hangzatosabbnál hangzatosabb szólamokat, még több képtelenséget, de ezt még megközelíteni sem tudta senki. De voltaképpen mi kifogása is van valakinek ezzel az állítással szemben? Hát nem egyezik meg a józan-ésszel? Igen tágkörű? Nem elég részletes meghatározás?

Az ész százalélű fegyverét véve kezembe, kérdem, lehetséges-e, hogy valami más legyen az Isten, mint a legfelső hatványon az, a mi az emberben a szellem, a bölcsben a bölcsesség, az erősben az erő, a jóban a jóság, a szívben a szeretet, az észben a tudomány? Hihető-e a lelken kívül más kormányzója azoknak a gépeknek, melyek a világegyetemet hajtják? Összefér-e az Isten nevezettel, az ő méltóságával bármi egyéb, mint a lélek, melynek tulajdonságai közé tartoznak: szellemiség, láthatatlanság, mindenütt jelenvalóság, halhatatlanság? Vagy tovább menve: lehet-e a lelket szabályok békóiba nyügözni? Nem az egész világot áthatja-e a lélek? Van-e valami más, melynek kezdete és vége ne volna? Lehet-e ott részletokról

beszélni, hol egy láthatatlan, tökéletes valósággal van dolgunk? — Mindezek olyan kérdések, melyek kétségtelenné teszik, hogy az Isten lélek, még pedig annak legtökéletesebb alakjában. Benne a jóság, szeretet, igazság és a többi erények a legfelső fokon eredetiségükben vannak felhalmozva, s miként az oceánban minden vizek: Ő nála egyesülnek az összes dolgok, Ő az alfa és az omega.

A különböző vallások történelme is ezt az érvelésünket erősíti meg. Mihelyt a természeti vallásból kivetköztek az emberek, mindinkább valamely szellemi Isten felé közeledtek, úgy, hogy már a brahmanismus Brahmaja és a buddhismus Buddhája határozottan szellemi lények. Az egyiptomiak, görögök és rómaiak, ha nem is állottak egészen eszményi alapon, de mindenestre pl. Sokrates és Plato eszmevilága Jézus fenséges tanai előcsarnoka gyanánt tűnik föl. A héberek Jahvéja, bár nemzeti Isten, de teljesen lelki valóság s e mellett egyedül való hatalom. Szóval minél tovább haladtak a népek a miveltségben, annál inkább lábrakapott az a felfogás, hogy az Isten egy és lelki lény. „*Egy az Isten amaz Atya, a kitől mindennek vannak és a kiben mindenek élnek*“. De ez érvelésünk mellett szól a Jákob kútjánál lefolyt párbeszéd azon része is, melyben Jézus kijelenti: „Hidd el nekem, eljön az idő, midőn sem ezen a hegyen, sem Jeruzálemben nem imádjátok az Atyát“. Úgy tetszik nekem, mintha ezzel oda célzott volna az Ildvezítő: az imádkozás nincs helyhez kötve, imádkozni mindenhol lehet, mert az Isten lélek s mindenütt jelen van.

Igen, ezt tanítja nekünk a szentírás, erre oktat Ő; „a kiben semmi bűn nem találtatott“, erre hív fel az alapige: „*Az Isten lélek és a kik őt imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják*“. Ezt írjátok fel ti is a. kitörölhetetlen betűkkel szívetek táblájára s akkor ne féljete, sohasem fognak mardosni a hamis tanoknak mérges kigyói.

Ezekben megismervén az Istent léleknek, jertek tanuljuk meg, *hogyan kell őt imádni.*

II.

A lélekkel csak a lélek nyelven lehet beszélni. Hiában szólának én egy angollal, francziával, vagy olaszszal más nyelven, mint a melyet ért, nem érnék czélt. Mindenkinek megvan a maga nyelve. Az imádkozás az emberi lélek ájtatos beszéde az isteni lélekhez. Hogyan kell tehát imádkozni? Megfelel reá szent leczkénk: *lélekben és igazságban.*

Lélekben imádni a Lelket, érted ezt, oh ember? ! Milyen szép, milyen felvilágosult állítás! Vajha mindenki megértené ezt a nagy igazságot, tartozzék bár a világ bármely egyházához is. — Én nem vagyok barátja a felekezeti versengésnek, Jézus nem alapított egy felekezetet sem, én mindenkinek a hitét tisztelem, ha az meggyőződésen alapul: mégis valahogy úgy jó nekem, hogy az a sok külső szertartás, titokzatosság nem áll olyan közel a lélekhez, mint a tisztaság, az átlátszóság, az egyszerűség. Mert hiszen akárki mit beszél is, tisztán a lélekből kell annak fakadnia, miről azt akarjuk, hogy a lélek megértse. A kik a keresztény vallás igaz értelmében akarják az Istent imádni „szükséges, hogy őt lélekben és igazságban imádják“.

Vannak, kik üres beszéddel dicsérik az Urat, de szívök és lelkök vagy oda sem áll, vagy egészen másként érez. Mindazáltal oly erejükből imádkoznak a mint csak lehet, csupán azért, hogy buzgóknak láttassanak s ezáltal elfedezzék büneiket, melyeket künn az élet mezején egyre-másra halmoznak. Ők az igazi farizeusok, képmutatók, reájok szól az ige: „*E nép csak szájjal közelget énhozzám, de szívében álnokság lakik*“.

Mások ismét csak azért jönnek a templomba, hogy új ruhájokat bemutassák, kiöltöznek, felcziczomázzák magokat: nem gondolják meg, hogy a fényes ruha még nem teszi tisztává az megfertőzött lelket és szívet. Az ilyenek „*vegyék eszükbe a mezsei lilimokat, Salamon királyi fényében nem öltözött úgy, mint ezek közül egy*“.

Bizony a lélek ártatlansága, a szív tisztasága a legszebb ruha, mely fehér miként a hó és tiszta mint a gyolcs. Ezt a ruhát kell felöltözni a kik az Istent lélekben akarják imádni, a külső öltözet lehet bármi szegényes, csak tiszta és illő legyen, a fényűzés, a czifraság külsőségek, a lélek imádkozik.

Láttam én már olyanokat is, a kik vakon hisznek mindent, a nélkül, hogy ügyet is vetnének a kit, miért és hogyan kérdésekre, nem figyelnek lelkök sugallatára, a lélek helybenhagyó szavára. Ezek a tudatlan vakbuzgók, a kik nélkülözik a kellő evangéliumi világosságot, a kik a belebeszélésből és csábításból élnek, de sötét kamra előttük Jézus fenséges tudománya. Nálók még kevésbé jön a lélek mélyéből az ima, ők azt hiszik és imádják, a mit reájok parancsolnak, lelkökre erőszakolnak. . .

Hova jutottál gyarló hozzátételek által, hamis hirdetők ferde magyarázataival, Jézus dicső vallása! Ő a szeretetet, felvilágosodást, tökéletesedést írta alapul neked s ime beburkoltak a sötétség gyászos leplébe! De csak ideig! Mert hiába takarják el az eget sötét felle-

gek, előbb-utóbb áttör rajta az igazság napjának ragyogó fénye! . . . Érttem azt, hogy az emberiség gyermekkorában kézzel csinált alakokat, bálványokat imádtak az emberek s tűz- és véráldozattal fejezték ki előttük tiszteletüket: de a keresztény vallás Istenéhez hogyan lehet elvakítással s annyi külső titokzatos jel segítségével járulni, az megfoghatatlan előttem!

Atyámfiai! Akartok-e igaz keresztények lenni? Jézus követői vagytok-e? Ne feledjétek hát egy perczre sem tanítását: *„Az Isten lélek és a kik őt imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják“.*

Igazságban! — Az igazság még a sirból is kitör és eget kér, azt mondja egy író. Aristides, vagy a római Fabricius, a kit sem az arany csengése, sem az ijesztés rá nem birt arra, hogy az igazságot megtagadja: tegyenek tanúságot erről. Az igazságot már a régiek a legelső erénynek tartották: igazságban imádni az Istent tehát annyi, mint a legnagyobb erényt gyakorolni. De hiszen a lélek és az igazság annyira össze vannak forrva egymással, hogy egyiket a másik nélkül képzelni sem lehet. Tehát ha valaki lélekben áldoz az Urnak, igazságban is áldoz. A szent leczkében is szorosán egymás mellett van a kettő, együvé értette őket a Mester. S ebből folyólag mindazok, melyeket a lélekből való imádásnál elmondtam, az igazságra is vonatkoznak.

Imádkozzatok lélekből, őszintén, az tükröződjék le arcotokról, a mit szívetek érez. *„A szívnek teljességéből szóljon a száj!“* A lélekben és igazságban való imádás éppen abban áll, hogy elmélyedve önmagatokba, vetközzétek le a hamisságot és öltözzétek fel az igazságot, még a gondolat menetét is tisztítsátok meg, semmit se érezetek, semmit se gondoljatok, csak az Isten mélységébe merüljétek be. Mikor e ház köszöbén beléptek, ne vegyetek ajkaitokra mást csak az Isten nevét, ne álljon semmi egyéb lelketek előtt csak az isteni lélek. Mintha zárt helyen, magányban volnátok, az egyes ne tudja, hogy rajta kívül még többen vannak itt, töltsé be egész lényeteket a szeretet, a lélek, az Isten. Oly édes egyedül, magányban lenni! Oda nem hallik a világ zaja, a sirók és a nevetők lármája, ott csak a szív ver, a lélek lángja ég, az Isten beszél. Valami olyan felemelő a magány! A nagy és nemes eszmék jobbára mind a magányban születtek, sőt mindazok a kitünő férfiak, kik valaha isteni kijelentésben részesültek, mind a magányban kapták azt. Ha már a közönséges magány is annyira felemelő, mennyivel inkább a templomi magány! Itt, a hol pillanatra megenyhül a szív, megkönnyebbül a test, ki-

pihen az elme, elszállnak a gondok, elnémulnak a vágyak, nem lát-
szik a világ csalárdsága: itt boldogító csak a magány! Itt, a hol
elsirhatjuk könnyeinket, Istennek szemtől szembe elpanaszolhatjuk
bajainkat, ha vannak örömeink hálát adhatunk érettök: oh itt, csak
itt boldog az ember! . . . Egy angol költő azt mondja, az ember
sorsa: élni, szeretni és meghalni. A míg éltek, szeresetek és imád-
kozzatok, reméljétek és dolgozzatok s még utolsó órátokban se feled-
jétek el s hagyjátok meg maradékaitoknak Jézusnak e legigazabb
mondását: *„Az Isten lélek és a kik őt imádják, szükség, hogy lélek-
ben és igazságban imádják“.*

Amen.

SIMONFI MÁRTON.

Aranyos-Rákosi Székely Sándor.

Saját följegyzése szerint 1797. sept. 13-án délután 1 órakor született Kaalban, a Maroskörnyék egyik kies falújában. Hol — mellesleg mondva — ma már hiában keressük bárminő kicsiny emlékét nevének. A komoly, gondolkozó gyermekre visszaemlékező kortársak rég kihaltak; a roskatag ódon szülői házat is merőben újra építették s ma már egy rövid, tizenegy szóból álló anyakönyvi feljegyzésen kívül semmi sem tanuskodik arról, hogy Kaalban száz évvel ezelőtt a magyar nemzetnek egyik nagy költője született.

Ám ha nagy költő volt, ne féltsük nevét a feledés örvényébe süllyedéstől: lánglelke szellemi téren állított örök emléket magának. És az nem lehet csupán a véletlen műve, hogy hazánk egyik előkelő irodalmi társulata a költő születésének száz éves fordulóján indítja meg a hazai irodalom múltjának felderítésére nagy fontosságú vállalatát. E vállalat szerkesztője Heinrich Gusztáv, a budapesti tudományegyetem nagytekintélyű tudós tanára, éppen a mi Székelyünk költői működését választotta ki az új irodalmi vállalat sarkkövéül. 1892-ben fogott e száz év első magyar epikusának tanulmányozásához. Kiadott vagy kéziratban maradt munkáinak mindenikét a közvetlenül legeredetibb források alapján vizsgálta át. Kitűnő alapossgággal és fárasztó utánjárással megírt tanulmányát az „Irodalomtörténeti Közlemények“ 1895. évi 1. és 3-dik füzetében tette először közzé. Azután még egyszer gondosan revideálván a közre adottakat, kiegészítette s lehetőleg tökéletessé alkotta munkáját a költő különböző irányú tevékenységét feltüntető legkülönbözőbb adatokkal. S még ekkor sem elégedvén meg minden tekintetben a több éve tartó fáradságos kutatás eredményével, nem egy ponton gondosan kijelölte a nyomában lépő philologusok előtt a még megoldandó feladatokot, reá mutatott a míveletlen maradt mezőre, melyen kifejtvén tehetségüket, nemzeti époszköltészetünk eredetének felderítésével irodalomtörténetünket gazdagíthatják. S csak ekkor, a körültekintő bölcs vezér és a fáradhatatlanul éber közkatona kétféle kötelességét egyaránt híven teljesítvén, csak ekkor lépett újból a nyilvánosság elé most már minta-

szerűnek mondható művével s csak ekkor tette azt a *Régi Magyar Könyvtár* I-ső sokat mondó füzetévé.

Heltai Gáspár aesopusi meséivel, Karádi Pál comoediájával s nemzeti irodalmunk több más kiváló érdekű termékével foglalkoznak kitűnő philologusaink a Régi Magyar Könyvtárban, e reánk nézve is oly nagybecsű vállalatban; de máskorra hagyván a kevésbbé aktuális tárgyakat, most a vállalat szerkesztőjének Székely Sándorát mutatom be e folyóirat olvasói előtt, kiterjeszkedvén itt-ott a szerzőtől föltárt új, vagy eddig kevésbé ismert részletekre, a budapesti philologiai társaság legbúzógobb megalapítójának kitarató kutatása eredményeire.

Aranyos-Rákosi Székely Sándor 1808-ban hagyta oda szülőföldjét. Iskoláit Székely-Keresztúron és Kolozsvárt 11 év alatt végezte. 1819-ben a törvénytudományok hallgatója volt a kir. Lyceumban. 1820-ban beutazta Erdélyt és a kapott segélylyel, mintegy ezer forinttal, tanulmányai folytatására külföldre ment. 1820. decz. 10-től 1822. máj. 21-ig a bécsi egyetemen tanult, hol a lutheránus theologiai fakultás rendes hallgatói közé vétette be magát. Az előadásokon kívül eljárt a bécsi közélet mozgalmasabb helyeire, a kávéházakba, könyvtárakba is. Bolyongott a Graben utczáin, melyeket már Balassa Bálint jónak látott megénekelni. Föl-fölment a Burg, Mülker, Augustiner és Stubenthor bástyákra, hol ebéde utáni idejét sétálva töltötte. Bécs történeti nagysága meghatotta őt; a körülte szerte áradva zsi bongó élet, műveltség és gazdagság is lekötötték figyelmét; de azért a székely bérczék szülötte soha egy perczig sem érezte magában a dicső osztrák fővárost otthonának, gondolatai minduntalan a távol haza felé kalandoztak s képzelete legörömostebb a két nemzett közös történetén csapongott.

„Harmadik hónapja következik,“ írja 1821. február 10-ike táján, „hogy én is Bécsnek *lakói között* szívom Alsó-Ausztriának száraz levegőjét. Bécsnek gyönyörködtető vidéke fogva tart ugyan minden tovább repülni akaró képzeletet; de az én kis hegyes-völgyes Hazám . . . örökké szívem és elmém előtt forog. — Itten az ember erővel németté lesz. Az én öltözetem egy német magas kalap, fekete selyem lájbi, fehér nyakravaló, melynek oly magasnak kell lenni, hogy az ember örökké az égbe nézni kénytelen, fekete pantallon és egy olajszin Gehrokk, mindamellett úgy képzem magamat, mint egy *idegen sziget* madarát, mely *bármely czifra kaliczkában van, szirtos házája felé fordul énekelni.*“

Költői tárgyakkal gazdag képzeletet hozott magával hazulról. Alig jött ki a székelyföldről, már 1814-ben verselni kezd Kolozsvárt

az akkori idők félig klasszikus, s csak részben magyaros divata szerint. Első versei a poetica classis bélyegét hordják magokon. De Székely mihamar szabadulni igyekezett az iskolai izlés chablonos nyügettől. Magasabbra vágyódott s tehetségesebb tanárai példájára a Kolozsvárt 1814--1818. közt nagy hévvel működő Döbrentey irodalmi köréhez csatlakozott. Döbrentey szívesen fogadta az alig fölserdült ifjút s már 1816-ban közli tőle az Erdélyi Múzeumban (V. füzet, 138—141. l.) „Az Ember“ czimű fellengős ódáját. Székely Sándor hálásan ismeri el 1818-ban a Döbrenteytől jött lelkes, hazafias buzditást, mely őt magasan kiemelte a megszokott gondolkozás alantas köréből.

S Te, oh Hazám hívérzelmű szülöttje!
 Utat mutattál a szabad menésre.
 A hiv Nagyoknak szivét feltüzelted
És honni lantot nyujtál ifjainknak
S óhajtvá intéd őket zengení.
 Felvonja húrját már a Lantverő
S szokatlan Ének zengedez körülé . . .
 Példádra ébredt bennem is hevem:
 Láttam ragyogni éltető sugárod
 És lánggra lobbant keblem gerjedelme.

Ime a Döbrentey jótékony hatása: hazafias költészetre unszolja a lángoló székely ifjat, elszólitván őt a mesterkélt klasszicizmus hideg és fagyos, bár fenséges körétől. A Ker. Magvető 1888. évfolyama 178. lapján elég hiven rajzoltam Székely Sándor föllépésének irodalmi jelentőségét, a csaknem történeti fontosságának mondható befolyást, melyet „régí dicsőségünk“ ujonnan felragyogó emlékeinek a csüggedt nemzet elé állításával mind költőinkre és mind politikusainkra csaknem egyaránt gyakorolt. 1823. elején adta ki Székely fő művét: *A székelyek Erdélyben*, „egy csodálatos sugallat művét“, mint Toldy mondja. „Oly világot nyit szemeink előtt, oly hang üti meg benne füleinket, a milyen költészetünkben addig soha“. „Nem illik feledni a kort, melynek nem volt jelene, jövendője alig, a multból pedig az egy hadi dicsőség ragyogott által a szintelen jelenbe: az *arra* emlékeztetés volt tehát egyedül képes önérzetet költeni a nemzetben, s vajmi jól esett, köz és magasb társas élet, nagy egyéniségek s nagy tettek hiányában, azon egy erényt dicsőítve látni, mely maga ki nem halván a nemzetből, maga nem hagyható ezt kétségbe esni jövendője felett.“ „*S im fordulat állt be: 1823 óta hatalmasan ébredezett a politikai élet!*“ Toldy, A. m. nemzeti irodalom története. 4-ik javított kiadás. Bpest, 1878. 228, 230. l.)

Vörösmartynak és Czuczornak is halhatatlan része van a szunyadozó nemzet új életre költésében. Az 1824-ben fellépő Czuczornak s az 1825-ben Széchenyivel kezét fogó Vörösmartynak kétségkívül oroslán része van Magyarország ujjaszületésében; de ne téveszsünk szem elől a vakító napköltekor a hasadó hajnal halvány sugarát, mely a ragyogó reggel érkezett legelsőbb jelentette. S a hajnal ez első derengő sugára a mi igénytelen székely dalosunknak, Aranyos-Rákosi Székely Sándornak emlékét teszi előttünk elfeledhetlenné.

Döbrentey unszolta Székely Sándort először a mult dicsőségének megéneklésére s már 1816-ban, az Erdélyi Múzeum megindításakor feltűnnek verseiben a Nymphák és Charisok mellett Árpád, Őrs és Vérbulus hadias alakjai. Horváth István 1817-ben lelkesülten szólítja föl Horváth Endrét, hogy írjon hatos versekben Árpád kijöveteléről egy hőskölteményt; Horváth Endre még akkor szerényen mentegétozik és sokáig nem mer vállalkozni a rá néző nagy feladatra; az ifju Székelyt azonban nem hagyta nyugodni többé a Tudományos Gyűjteményben megjelent lelkes felszólalás s még ugyanazon évben hozzáfog „A kenyérmezei harcához“, első époszi próbájához. 1819-ben megjelenik nyomtatásban a „Csiki székely krónika“, melyben mesés világ tárul fel az Árpáddal szövetkező székely rabonbánok csodás történetéről. Az ifju költő képzelete ekkor az ős hún mondák felé fordul. Ugyane tájt hosszabb ideig mulat az Olt vize mellékén, Bölönben és Nagy-Ajtán. Itt megbecsülik s nagy embernek tartják a messze földről jött kolozsvári diákot, kiből még püspök is válhatik, oly aranyos szája van. Bizakodó lelke itt ölt először szabadabb szárnyalást. Szívének első székely tündérévé is itt akadbatott a bölöni „zúgó folyam partján az illatos virágu mezőkön“ (Gazdag Anikó?) s Háromszék kies tere lesz ezután költőnk szemében az a tündérkert, a melyben az aranyalmát őrzik s a melytől függ egész Erdély bírása költeményeiben.¹ Mikor 1821-ben külföldre indul, már viselős elméje

¹ Érdekes, hogy 1820-ki háromszéki peregrinációjában, mikor külföldi útjára gyűjtötte össze a patronusok segélyét, kétszer is elment Ajtára és a félreeső Bölönbe s éppen Kőkörsről, a Fekete Ügy mellől tért útjából vissza, honnan csak egy félórányira volt hajdan a szép Oltvizi tündérkert. Vesd össze :

Ott hol az örvényes partú Olt habjiba önti
Ügy csendesb vizeit, volt egy sziget, isteni lakhely.
Régen dák népek felségei honja s ligetje,
Itt tarták üléseket, itt múltattanak egykor
A tündérkertben. . . .

az új nemzeties éposz tervével, csak nem tud még annak határozott tárgyat és megfelelő külső formát választani. E határozatlanul töprengő habozást mutatja Bécsben mindjárt felérkezte után 1820. végén irt „Az Éjszakiak“ Ossiános költeménye. E kis époszban éppen úgy az Oltvizi Tündér- vagy Aranykert királynéját s az Aranykertet elfoglaló éjszaki hősöket éneklí meg, mint egy évvel utóbb a halhatatlanná lett „Székelyek Erdély“-ben. Még egyes kifejezések is ugyanazok, a két költeményben, csakhogy emitt Irnák, amott Árpád a hős, ki elfoglalja a négy vizek mezejét, a háromszéki Aranykertet s meghódítja szívét a négy vizek vagy Aranykert királynéjának, kit a végzések jelöltek ki a távolból jött ismeretlen éjszaki hős jegyesül.¹

Ez Ossian hangján zengő kiseded hőskölteményben jelenik meg először a honfoglaló Árpád dicső alakja nemzeti epikánk terén. A székelyek honfoglalását is később ugyanazon hangon kezdi Székely megénekelni. Eredeti kéziratának egyik lapján fönmaradt egy nevezetes töredék, mely beható világot vet a költő tervezgetésére. „*Székelyek Letelepédése*. Hősi költemény. Honnan jön elé nékem oly gyakran a vért és háborúkat szerető Múza? *Édes nékem Vitéz Hősök tetteit megzengeni*; vagy zúgó folyamok partjain az estvély alkonyában, vagy erdőben lengő fák közt, midőn a szelek csendesen lebegtetik a gajjokat, vagy illatos virágú mezőken, ha pásztorok és pásztornék gyűlnek öszve, hallgatni az édes éneket. — *Lelkém örömben dereng Édes nékem, hogy nagy nemzetem van s nagy viadalokat vívt és hogy Előli dicső tetteket hagytak emlékül a gyűlönegő Unokáknak.*“

Ekkor lép fel erdélyi költőnkél Klopstock hatása, kinek kultuszát az osztrák fővárosban a mi magyar költőnk ott időzése alatt Heinrich oly szépen fejtegeti. Klopstock példájára alkot magyar mythológiát Székely. Mert az ő agyából szökött ki két emberöltővel ezelőtt fegyveresen Hadúr, kinek nevére oly „babonás érzés fogja el“ mai nap tudós hírlapíróinkat. (Magyar Hírlap. 1897. 190. sz.) A klasszikus külformát is alkalmasint Klopstocktól vette át, vagy a Horváth István intése forgott eszében. (Tudományos Gyűjt. 1817.

¹ Ez époszi kísérletét „Dierniász“ czímmel adja ki később a Hébe 1825-iki kötetében. Az esemény színhelyét akkor már áthelyezte az Aranyosmellék regényes vidékére, mely vidéket csak Bécsből hazajötte után kezdett Székely behatóbban megismerni. E kiseded mű, mint a „Székelyek Erdély“-ben félreismerhetetlen előképe, eddig nem is sejtett fontossággal bír epikai költészetünk fejlődésének történetében. Heinrich éles szemmel felismeri a két költemény közti szoros kapcsolatot; de nem fejtí ki, csak reá mutat a két tárgy rokon voltára. A mit hibáztatva közöl belőle, mint igen prózai részletet, az a későbbi betoldások közé tartozik. A ránk maradt eredeti megérdemelte volna a teljes épségben való kiadást, a közbetoldások elhagyásával.

I. 108. 1.) Talán régibb kolozsvári költeményeire is gondolhatott, midőn oly élénk honfi fájdalommal panaszkolta: „Voltak Akhilleseink, soha sem zengettek Homérink“. Vagy talán egyszerűen csak Vergilius nyomába kívánt lépni, midőn „époszi kürtjének“ hatalmas hangján ő is rá zendítette az „Arma virumque“-t.

Fegyvereket zengek s nagyítottú hősokeket, a kik
Hadviselő kézzel legelőbb fundáltak Erdély
Halmain országot . . .

Az új hőskölteményhez 1822. elején fogott. Nagy gyorsasággal készítette el, úgy hogy már máj. 21-én magával hozhatta Bécsből lejövő útjában. Junius 9-én köszöntött be Tordán, mint az év eleje óta már kinevezett rendes lelkész. Ugyane tájt előveszi új otthonában „Az éjszakaiak“ régóta pihenő kéziratát s hátulsó tiszta lapjára a következő sorokat jegyzi föl:

„Tartsd meg ezt *emlékezetnek* okáért.“

„Laktam ekkor (t. i. mikor a költemény, „Az éjszakaiak“ elkészült) Bécsbe felérkezvén a *Landstrassen*. Gärtnergasse Nro 12. im 1. Stock. — 1820. X-ber, 10-ikén vasárnap érkeztem Bécsbe fel.“

„1822. Május 21-dikén hétfőn indultam ki Bécsből haza. *Pünköszt szombatján Pesten voltam. Első napján is*. Másod nap jöttünk. 1 a Junii Kolozsvárra jöttem 4 óra tájt. 6-ta Thordára. 9-a békőszönték.“

E két napos pesti időzést gyors útjában legegyszerűbben csak azzal a közel fekvő okkal fejthetjük meg, hogy Aranyos-Rákosi Székely Sándor 1822. május 27-én, pünkösöd első napján adta át az első magyar nemzeti époszt kinyomtatás végett Igaz Sámuelnek, a Hébe szerkesztőjének.

Ime ily módon, ily gyors egymásután következő fokozatban fejlett költői egyénisége Székely Sándornak s lett az igénytelen székely ifjúból nemzeti epikánk alapvetője. A Schwartnerek gúnyos rágalma elnémult: „A magyaroknak eddig egy eposok sem készülhetett“. Vörösmarty, Czuczor s később Arany, „régii dicsőségünk“ hivatott lantosai, a nemzeti hagyományhoz híven kalauzokat, úttörő bajnokukat látták az egyszerű székely regősben s Vörösmarty évek múltán is hálásan elösmerte, hogy a mi Székelyünk volt az első, „a ki merész ajakát hadi dalnak eresztvén, A riadó vak mélységet fölverte szavával, S késő százak után méltán láttatta vezérlő s hadrontó népe hatalmát“ . . .

Mindezekről Heinrich Gusztáv kitünő könyvében gazdagon egybehordva s a legjobb philologiai módszerrel rendezve találjuk a felvilágosító legérdekesb adatokat.

Egyháztörténelmi adatok.

CXXXI.

Járai egyházközségre vonatkozó adatok.

A közelebbről közre adandó aljárai unitárius egyház történetére vonatkozó jegyzések gyűjtögetésével, a már néhai Pápai Zsigmond körjegyző hátrahagyott családi levelei között az alábbi két régi eredeti iratra akadtam, melyeket özvegye rendelkezésemre bocsátott ezelőtt 15—18 évvel. Ezek egyike kizárólag a járai egyházra tartozó, a másik pedig az egykor azon egyházat főfőpártfogó családbeli két Pápai testvér osztálylevelének bevezető része. Mindkettőt érdekes voltánál fogva a kolozsvári unitárius főiskola könyvtárának ajánlékoztam.

In Ao 1728 Die Martÿ tempore Visitationis in Alsó-Jára lött ilyen Determinatio a Nemesség és Község között, lévén ellenkezés eö kegyelmek között kiváltképpen a pap és mesterség bére iránt és hogy a község subleváltassék, a járai unit. nemesség ultro magok kényeken ígértének Annuatim 30 $\frac{1}{2}$ harmincz véka jó búzát illyen Conditiók alatt.

1-mo. A Járai Egyháziak ne praesumálják azt, hogy ők cogállják a nemességet annak megfizetésére, hanem a Curatornak álljon hivataljában és ex obligatione szolgáltatssa be hűségesen Karácsonig. E mellett mivel a község kíván a nemességtől flo. hung 3 $\frac{1}{2}$ három magyar forintokat és legyenek immunisok szántástól, fahozástól és egyéb gravamenektől, a mely három forintnak megígérését függőben hadgyák eö kegyelmek, a mig együtt conferálnak. Ezen három forintokat pedig kívánnya a kösség azért, hogy a papság bére kitellyék a harmincz forintokra.

A megnevezett 30 véka búzát a nemesség nemcsak egy esztendőre igéri, hanem in perpetuum, valamig Isten ő kigyelmeket ezen állapotban és számban megtartja mind a községgel együtt.

2-dó. A nemesség mivel unialódott a kösséggel, megkívánnyák, hogy különös gyűlést, végezést a község ne tartson; hanem a nemességgel együtt igazittassék az Ecclesia dolga egymás akaratjából.

3-tio. Az Egyháziaktól való számvétel Esztendőről esztendőre ne maradjon, hanem a nemes uraimék közül ha csak edgyik, a község közül pedig bizonyos számu személyek delegáltassanak és a

loci minister jelenlétében legyen a számvétel haladék nélkül sub poena flor. 6.

4. Tiszteletes Praedikátor uramnak es Mester atyánk fiának feles Restantiája lévén, a modo ad quindenam admoneáltatnak, hogy T. Praedikátor urnak és Mester urnak satisfaciáljanak secus brachium által Executiót patialnak.

Ezen Determinatio lett in praesentia Generosorum Dominorum Dn. Georgii Pápai, Stephani Pápai, Sigismundi Gál, Caeterorumque Auditorum Járaiensium.

*

In nomine Domini nostri Jesu Christi.

Amen.

Az szabad és bölcse itéletü Istennek sulyos ostroma a Pestis a mi bűneink miatt Istentől több helyen azok között Alsó-Járában is bocsáttatván, amaz Siralmas: 1747-k esztendőben, mikoron sokaknak elhullások között jó emlékeztü T. nemzeti néhai Pápai György ur¹ és kedves hűtös társa: Dezsukovits Susánna Asszony is az urban elaluttanak; kiktől két festvér atyafiak: Pápai Pál és Pápai Péter maradván, hogy ide hátrább egymás között valami egyenetlen dolog ne következék és egyik a másik részét — osztozatlan lévén — ne fogyathassák, tetszett őkegyelmeknek, hogy mind ketten édes szülők Déczessuson reájok deveniált külső belső mobilis és Imobile bonusokat egyenes két részre osszák; maga Obtingensét kiki obtineálhassa és különösen továbbra procurálhassa. Ehez képest recuráltanak magok között megegyezett akaratból én hozzám is ezen dolog eligazítása iránt, hogy sine persona & respectu, bona conscientia, valamelyeket ő kegyelmek előmbe adnak, egyenes két részre elosztanék, elosztván kinek kinek maga obtingensét per manus adnám.

Én — annak okáért engedvén az őkegyelmek kérésinek, in anno 1743-rom die 2-a oktoberis elmentem nemes Tordavármegyében Alsó Járában néhai T. nemzeti Pápai György uram háza feleihöz, és elsőben mindkét részről kezeket beadták sub vinculo flor: 100 — száz Magyar forint vinculum, in hoc conditione; hogy valamint egymás között én előttem bona Conscientia ő kegyelmek között elossszam, azonszerént mindenik maga nyilszerént való obtingensével bene contentus leszen, hogy ha pedig valamelyik rész maga részével nem leszen contentus, ujj Divisiót solicitálna, tehát violens pars a Constans pársnak Deponálja primum et ante omnia — a specificált Száz M. forintokat és úgy annak utánna igazithassa szándékát, mely Vinculumot is Saltem Vigore praesentiam a Constans fél erigálhassa az Inconstans felen. Ilyen képen a Maguk között tett viculum után,

¹ Gyanítom, hogy 1659-ben tolvajok által meggyilkolt: Pápai György unokája volt. — A Pápai család ivadékról-ivadékra a járai unitárius egyháznak fenntartója volt, mint a különböző időbeli püsp. vizsg. jegyző könyvekből látni lehet. A vármegyében is tekintélyes szerepet vitt. Nem sikerült leszármazásokról származási táblázatot készítenem. E családból az Alsó-Járában lakók közül a legutolsó, ki unitárius volt, 1865. harangszerzésre 500 frtot hagyományozott. (Ebből öntetett 1865. a nagyobb harang.)

az előmbe adott külső mobile és immobile bonumokat, teljes tehetőségem szerént et bona Concientia elosztottam modo sequenti.

Elsőbben is találtatván jobbágyok nro apróstól 11 tizenegyen.

Ezeket így osztottam, Kalotaszegi Keleczeli Layk Urszuly két fiával, házával és minden bonumaival, úgy nagy-oklosi Domba Juon egy kis fiával minden maga rész örökségeivel együtt nyil szerént juta Pápai Pálnak.

Kalotaszegi Keleczeli Layk Gavrilla Három fiával és minden külső belső örökségeivel s bonumával; úgy nagy-oklosi Domba Dán maga rész örökségével és bonumaival — ugyan nyil szerént juta Pápai Péternek.

Domba Mihaila igen vén lévén közre hagyatott a szolgálatból innumeraltatván.

Az vizen innen levő szántó földek dolgai sat.

Ezen osztálylevélinek csak az első levelét s az utolsóinak negyedrészt foszlányát találtam meg, néhai körjegyző: Pápai Zsigmond hátrahagyott családi íratai között ez előtt 12—15 évvel, a belívek hiányoztak, a hátsó kopott darabról osztálylevélírója neve hiányozván, csak ennyi volt kivehető:

(ph) Balog Mihály mpra ns személy	? mpra
(ph) Cséke Dániel mpra ns személy	Várm. assesor

Közli: SIMÉNFALVI GYÖRGY.

*

CXXXII.

Száz éves iskolai bizonyítvány. ¹

Lecturis Salutem a Domino!

Infrascriptus praesentibus testor fidemque facio, Adolescentem Egregium Dominum Josephum Pálffy de Tartsfalva publicas meas in Logicam. Metaphysicam, et Moralem Philosophiam praelationes, tam diligenter atque cum profectu frequentasse; quod in examinibus finalibus prima Condiscipulorum suorum classis notam promeritus fuerit; cum hac praeterea in addiscendis literis diligentia Condecens morum honestatem, legibus Scholasticis satis superque conformis conjunxisse, in quorum omnem fidem propriam manum et Consuetum Sigillum adhibui. Claudiopoli die 1 a Aprilis Anni 1797.

Josephus Pákey de ead.

in collegio Unitariorum Claudiopolitano
(P. H.) Philosophiae etc. Professor P. O.

¹ Eredeti a tarcsafalvi Pálffy család levéltárában.

² Pecsét: viasz, egyszerű paizs, benne fél hátsó lábón álló oroszlán, farka két ágú, szájában egy kereket tart, tetején egy jobb kar kivont kardot tart és több cziráda.

Közli: PÁLFFY ALADÁR.

Ima Jakab Elek koporsójánál.¹

Öröklétü Isten! megindult lélekkel gyültünk össze a gyásznak és szomorúságnak eme hajlékában, melyet a te templomoddá szentel az őszinte fájdalom. Egybegyültünk, hogy a kegyelet érzelmeinek áldozzunk e gyászos koporsó mellett, mely egy hasznos tevékenységben töltött életet rejt el szemeink elől. Egybegyültünk, hogy lelkeink nagy neved imáadásában olvadjanak fel e szomoruan ünnepélyes pillanatban, midőn mindenható hatalmadat a rombolás e gyászos művében láttatod velünk. Megrendül lelkünk, mert látjuk mily tehetetlenek vagyunk legparányibb eszközeiddel szemben, melyek az elmulás és enyészet szolgálatában, néhány rövid nap alatt vissza parancsolják az embert a porba, melyből vétetett. Midőn te szólasz örök hatalom, emberi erő nem nyújthatja életünket tovább csak egy szempillantással is. Az enyészet szelének első fuvallatára darabokra török az. Különböző sorsban születünk és élünk; de a halál titokzatos világa néhány rövid óra alatt egyenlővé teszi a képedet viselő legszánalmasabb teremtményt a hatalmasok leghatalmasabbjaival. Miben kevélykednék tehát? Fedezze bár testünket bibor és bársony; környezzen bár alárendeltek serege; legyen bár tudásunk mérhetetlen, mint a tenger mélysége; álljon bár hatalmunk és dicsőségünk magasan, mint a nap: mindez csak arra emlékeztet, hogy annál több, a mit itt kell hagynunk; csak annál sötétebb árnyakkal vonja be képzeletünkben az éjszakát, mely a legboldogabb életnapra is elkövetkezik. Hova lesznek a különbségek, melyeket annyi szeretettel ápolgatunk ember és ember közt? Mi marad meg a koporsó számára a hiúság, nagyra-vágyás és önzés műveiből, a melyeknek szolgálatában meddővé válik annyi jobb sorsra érdemes emberi élet? Koldus és király, szegény és gazdag, bibor és daróc elvegyülnek s békén pihennek egymásmellett az egyenlőségben, melyet a sir újra helyreállított.

Erősek ereje, hatalmasok ura, nagy Istene! Megismerjük, hogy te vagy egyedül élő és munkálkodó hatalom. Mi és minden teremtmény csak általad vagyunk. Tied az erők és tehetségek, melyekkel az élet nagy mezején bizonyos munkák mellé állítál. S ha a lélek

¹ 1897. jul. 24. Budapesten.

örökkincsei helyett a porrá váló test javai után futkosunk a földi pálya utain — a halálban, ez iszonyu jelenségben, megismerjük a te hatalmadat. Megdöbbenve áll meg a közöny és hitetlenség is, midőn ez ismeretlen világ küszöbén pillantja meg az élet vándorát. A megtört és összeesett test, a szemek kialudt fénye, a gondolat, érzés és eszmélet teljes hiánya, emlékeztetnek minket, mit viszünk magunkkal ama drága hiábavalóságokból, melyekkel szemeink látása s vágyaink betelni nem tudnak soha. Örök Isten! Testünk a földdé, lelkünk a tied. Mindez, a mit magunk után hagyhatunk: jó tetteink emléke. Mindaz, a mit jobb részünk elviszen magával örök bírói széked elé: a jó lelkiismeret.

Oh mily boldogító, mily megnyugtató lehet abban a tudatban hunyni szemeinket az örök álomra, hogy magunk után jó emléket hagyhatunk, magunkkal tiszta szívet és jó lelkiismeretet vihetünk amaz ismeretlen világba, hova minden halandó pályája irányul.

Hisszük atyánk, hogy a halálos ágy kinos szenvedései közt is e boldogító öntudattal vigasztalád a te szolgád lelkét, a ki akaratodnak mindenható szavára 77 évi dicső pályalutás után, most már kilépett a küzdők seregéből. Nagy és nehéz idők viharain át vezetéd e pályát. S hogy útasa becsülettel megállta helyét mindig és mindennütt, mutatja, hogy lelke az élet küzdelmeire az erény vértjével volt övezve.

Előtted áll atyánk dicsőült halottunk élete. Mi csak külső eseményeiben és eredményeiben vizsgálhatjuk azt; a te tekinteted előtt azonban felnyílnak a lélek titkos zárai s így az is tiszta fényben ragyoghat előtted, a min mi homályos látásunkkal áttörni nem bírnunk. De még külső eredményeiben is megnyugvás és vigasztalódás áttekinteni az ő életpályáát, midőn az emberi természettel járó gyengeségek többé nem gátolhatnak az igazság megismerésében. Ott született, első gyermek játékait ott játszá el s szívének nemes érzelmei az első táplálékot ott nyerték a székely nép közt, melynek élete, szokásai, küzdelmei és története, végső lehelletéig, legkiválóbb érdeklődésének tárgyai voltak. Majd tudást és jellemet, ismeretet és erkölcsi erőt ott tanult a nagy tudós lábainál, kinek haló porai szintén csak nem régen vegyültek el az anyafölddel. S mint a mester életében tudás és ismeret erkölcsi czélok szolgálatára volt szentelve egész pályáján át, úgy lángolt fel idvezült halottunk lelkében, már kora ifjúságában a vágy: egy nagy erkölcsi cél szolgálatában koczkára tenni alig megkezdett 18 éves ifju életét. S a számos kitüntetés, melyben pályájának e rövid dicső szakasza alatt részesült, mi-

dőn a küzdelem azért volt, a mi legbecsesebb és legszentebb egy nemzet életében, bizonyítja, hogy hiven szolgálta hazáját. Még pedig akkor, a mikor a jutalom csak a harczmező vérkeresztje, vagy a vérpad dicsősége lehetett. Midőn a haza harczmezőn kívánta szolgálatait, a te szolgád, mennyei atyánk, ott volt. Midőn az elnyomott nemzet a szellemi munkásság mezején kívánt hű és becsületos sáfárokat, a te szolgád itt se hiányzott. Lelke a keserűség és hazafibánat napjaiban szeretettel fordult a mult hagyományaihoz; s a mult dicső történeteiből meritve reményt a jövőre, fentartani segített nemzetének önbizalmát és kitartását. Imé a történetíró tolla szintén egy magasztos erkölcsi czél szolgálatában. Midőn az alkotmányos élet visszaadta a nemzetet önmagának, ő a hű és kipróbált bajnok ismét ott volt a régi zászló alatt, melynek ezuttal a békés fejlődés terén kelle vezetni egy boldogabb jövő felé. Örömeiben, bánatában és komoly munkáiban az ő élete hazájáé, nemzetéé volt. A fegyvert, melyet a közügy és irodalom szolgálatában oly tiszteletre méltóan forgatott, még mint már halálosan sebesült harczos se akarta elbocsátani kezéből. Tépelődő lelke, törhetetlen munka kedve s kötelességérzete megható esengéssel kérte a halálos ágyba is az utolsó munkát, melynek írása közben hullott ki dermedt kezeiből a munkás toll. Míg annyian vannak, a kik egész életen át az önzés oltárán áldoznak, idvezült halottunk tiszta kezei nem nyultak soha möhön nemtelen és meg nem érdemelt jutalom után. És ha az élet harczaiban, az emberi szenvedélyek küzdelmeiben olykor érzékeny sebeket kapott, melyek lelkének méltán fájhattak; ha olykor az ő része is volt félreismertetés, senki sincs tán ellenfelei közt is, a ki le ne tenné az elismerés koszoruját e koporsóra, hogy egy alapjában jó és igaz ember, egy fáradhatatlan tevékenységű harczosa a közéletnek és irodalomnak, pihent el abban a halál örök álmára.

És mily nagy a mi kicsiny egyházunknak vesztesége a te távozásoddal idvezült halottunk! Szeretted azt lekednek egész melegevel. Megirtad alakulásának történetét. Megérdemelt fényében örökítetted meg nemeslelkű első profétájának és vértanújának életét. Pályád első kezdetétől fogva véglegelletedig meg nem szüntél soha érdekében buzgolkodni. Hogy egyházunk kebelében születtél és növekedtél, tehetségeid egész mértéke szerint meghálálni volt az egyik kötelesség, a mit magad elébe tűztél. Életed pedig a kötelesség teljesítés és szakadatlan munkásság egyik legszebb példája idvezült halottunk!

És ha a hazafi és polgár erények koszorujával s az író babé-

raival övezhette homlokát elhunyt felebarátunk — mennyi szép és nemes vonással ruháztad fel őt mennyei atyánk! mint férjet és családatyát. Hű és odaadó férj s a bályányozásig szerető édes atya volt. Ha az ember jóságának próbaköve a családi élet, az ő jósága kimeríthetetlenül árasztotta fényét és melegét e kis körben. Mily fájdalmas lehetett a halálos ágy kínai között a gondolat, hogy szeretetteit gyámol és védő nélkül kell itt hagynia a világban, melyben, mint ő jól tudta, annyi a közönyös és hideg szív.

De a te védelmező és fentartó karjaidnak ereje mennyei atyánk! ki nem marad soha benned bizó és téged szerető gyermekeid életében. Töröld le a könnyeket is, melyek e koporsó mellett hullanak a halálig hűn szerető feleség és a jó gyermekek szemeiből. A lelkeikben dülő fájdalom viharát oszlasd el, idő mulásán, a szerető emlékezés enyhe derűjével. Hosszu életet engedtel a te szolgáltnak és a mi e hosszú életben a legvonzóbb és szeretetre méltóbb, az családjáé volt. Az emlékezet e drága kincsének birtokában tanítsd meg őket megnyugodni akaraton. Az elköltözött feledhetetlen halott szelleme pedig legyen lelkeikben az a derült fény, mely az örökkévalóságban mutatja az egykoron hozzávezető utat.

Mi áldunk téged mennyei atyánk! a lelki kincsekért, melyekkel az idvezült hosszú pályáján át hazánkat és egyházunkat gazdagította. Áldunk téged, hogy ő a mienk volt. Hisszük atyánk, hogy lelkének mélyén te is igaznak találtad, mint a ki hű volt a reábizottakban. Legyen utja akadálytalan a végtelen tökéletesedés pályáján, emléke pedig örökre áldott a mi sziveinkben. Amen.

GÁL MIKLÓS.

A közoktatásügyi minister XXVI. jelentése.

— Népoktatásügyi szemle. —

A közoktatásügyi minister XXVI. jelentése nyomán ismertette voltak már folyóiratunkban az 1895/96. tanévre tartozó adatai a felső és középiskolai oktatásügynek. Ez alkalommal a népoktatásügyre tartozó adatokkal kívánjuk olvasóinkat főbb vonásokban megismertetni. Az előző évi jelentés, mely a millenniumra készült, népoktatás ügyünk multjával, vagyis annak történetével foglalkozott. E jelentés pedig a szokásos statistikai adatok fölsorolása mellett inkább a közeljövő teendőivel, terveivel foglalkozik, Mindenekelőtt fölsorolja azon megyéket és községeket, melyekben a 400 „millennaris“ iskola el lett helyezve. Új épületet csak 40 állami népiskola kapott s a régiekkel együtt 1091 állami iskolaközül csak 687 van saját épületben elhelyezve, a mely állapotou a minister ugy akar változtatni, hogy egy hosszabb lejáratu kölesönt vesz fel ily czélú építkezésekre. Az ezután építendő ovóda és iskolaépületekre a „*mintatervek*“ már ki is vannak dolgozva.

Ezekre vonatkozólag a minister oly utasítást szándékszik kibocsátani, hogy jövőre az összes iskolafentartók még iskola átalakítás vagy bővítés esetén is, az építés megkezdése előtt terveiket kötelesek a közgazg. bizottságnak bemutatni, hogy az a népokt. törvény és az egészségügyi követelmények szempontjából megbíráltassék.

A tankötelesek száma az előző évinél 0.16 százalékkal növekedvén, az összes lakosságnak 19.36% a járt iskolába. Az összes tankötelesek száma 2,930.616. Ebből iskolába járt 79.50 százalék, nem járt 20.50 százalék. Az összes tankötelesek közül unitárius 11.151, melyből a királyhágon túli részekre esik 359 tanköteles. Az unitárius iskolába járók száma 9.775, a mi majdnem 85 százaléknak felel meg.

E tekintetben legelől vannak az ágostai evangélikusok 89 százalékkal, második helyen a róm. kath. 84.91%-kal, 3-ik helyen az unitáriusok 84.86%-kal; ezután a reformátusok 82, a gör. kel. 64, a gör. kath. 61 és az izraeliták 82%-kal. A jelentésnek igen megnyugtató az a része, mely az iskolázás *intenzívebbé* tételére vonatkozik. Ugyanis a rendes iskolázás emelkedőben van, mert 6840 gyerekkel több járt 8 hónapig iskolába, mint az előző évben. Lényegesen és pedig 68.165-tel emelkedik a tankönyvekkel ellátott gyerekek száma is.

E tanévben az összes népiskolák száma tesz 16.884-et, 46-al többet az előző évinél. A tankötelesek és az iskolák szaporodása között nincs meg a kívánatos arány, mert a tankötelesek szaporodása

— 80 gyermeket számítva egy iskolára — 175 iskola szaporodást követelt volna. Ha tehát a községek nem teljesítik jobban iskola-fentartói köteleességüket, az állam jelenlegi erejével nehezen tudja hordozni jövőben az e téren mind jobban reá nehezülő terhet.

Az állami iskolák különben 116-al szaporodtak, ellenben a felekezetiék 93-al apadtak, mely számból az ev. reformátusokra esik 60, az unitáriusokra 4. Nekünk már csak 43 iskolánk van s ha az apadás ily arányban tart, 11 év múlva mint felekezet letününk a népoktatás szinteréről. Az ev. reformátusok iskoláinak száma 2.250, a nagy apadás inkább az erdélyi részekre esik, hol nekik is sok szegény iskolájuk volt. Örvedetes jelenleg, hogy a magyar tannyelvű iskolák száma 1170-el szaporodott. A 16.884 iskolának 26.893 tanterme volt, melyből szaporodás 422.

A népiskolai tanítók száma e tanévben 26.650 volt, szaporodás 254, a mi 95%-nak felel meg, mely arány teljesen megnyugtató az iskolázás fejlődésére nézve.

A 2.526 állami tanítóból szaporulat 234; a 4.743 községből 113; a 8.633 r. katolikusból 19. A többi felekezetek tanítói mind apadtak. Az 51 unitárius tanító száma apadtott 3-al; a 2968 ev. ref. tanító apadtott 44-el; kik többnyire az állam szolgálatába léptek át. E változás, a tanítói karban, mindenesetre azt mutatja, hogy az a népoktatás előnyére történik, mert előmozdítja a magyar állam-eszme megszilárdulását és a magyar nemzeti népmiveltség terjedését.

Örvedetes adata e jelentésnek az, hogy a rendes tanítók száma 502-vel szaporodott és így a segédtanítók száma ennek megfelelő arányban apadt; továbbá, hogy a magyarul jól beszélő tanítók száma is 468-al szaporodott, a magyarul keveset, vagy éppen nem tudók száma 214-el apadt.

A *felső népoktatásról* szólva azt mondja a jelentés, hogy a felső népiskolák száma apadt, a mi különben csak előmozdította a polg. iskolák szaporodását, a melyeknek száma évről évre emelkedik. Ez iskolák száma 246, melyből évi szaporodás 14. A növedékek száma 34.819, melyből szaporulat 2.193, mely szám inkább a 14 új iskolára esik. Ez iskolák nagyobb része állami (74) és községi (91). A felsőbb leányiskolák száma 25 volt. Ebből állami 12, községi 4, r. kath. 7, ev. ref. 3, magánjellegű 1. A szaporulat 1 községi és 1 róm. kath. intézet.

A *tanítóképezőket* illetőleg látjuk a jelentésből, hogy 50 képezdében 524 tanár 3491 növendéket oktatott. A 24 tanítónőképezdében pedig 266 tanár 2098 növendéket. A 74 képezdében a növendékek szaporodása 396.

A képezdei ügy általános emelkedést mutat, mert ugy a jótéteményben részesülők száma, mint a kiosztott segélyösszeg emelkedésben van az előző évhez mérve.

E tanévben kiadatott 1.430 oklevél, 994 férfi és 436 női, melyből 97 polgári iskolai.

Az árva- és szeretetházakról szóló részben látjuk, hogy Árva-ház van Magyarországon 85, melyből 11 esik az erdélyi részekre.

Az árva-házakban összesen 3.274 gyerek van elhelyezve melyből unitárius csupán 10. Szeretetház van összesen 10, ezeknek 1.601 növendéke közül 2 unitárius.

Röviden megemlékezünk az iparos-tanocz iskolákról is, melyekben az oktatás egyik sarkalatos ágát a helyes irányú rajzitanítás képezi. A jelentés elismeri, hogy az általános rajzoktatás eredménye javul, mert a Budapesten megtartott tanfolyamokon résztvevő tanítók ismereteiket sikerrel értékesítik. Ez iskolák száma 364, melyből szaporulat 19. 1.741 osztályban 72.718 tanuló nyert oktatást 2.150 tanító által. A fentartási költségekhez 2 év alatt az állampénztár 44.194 frttal, az iparhatóságok 28.794 frttal járultak.

Ezzel kapcsolatban kell fölmlítenem, hogy a 82 kereskedő tanoncziskola 245 osztályában 357 tanítótól 5831 tanuló nyert oktatást.

A női kereskedelmi tanfolyamok száma is az előző évi 13-ról 16-ra emelkedett, melyekben 591 leány nyert kiképeztetést. E tanfolyamok személyi és dologi kiadását 26.421 frtban némi különféle segélyek mellett nagyobbára a tandíjjak fedezték.

A XIII. fejezetből, mely a kir. tanfelügyelők iskola-látogatásával foglalkozik, ide jegyezzük, hogy a tanfelügyelők a 43 unitárius iskola közül 16-ot látogattak meg, a mi 37.2%-os aránynak felel meg. Az összes népiskoláknak e tanévben 31.39%-at látogatták meg, ide nem számítva az ovódiák tanoncziskolák stb. látogatását.

Meg kell emlékeznünk végül a kisedovás ügyéről is melyről a jelentés adatai szintén kedvezőek, habár dr. Wlassics miniszternek az országgyűlésen tett ama szomorú kijelentése, hogy a kisedovók nem szaporodnak elég gyorsan, teljesen indokolva van a jelentés által is.

1896-ban volt 2.115 kisedovóda; ezekben működött 2222 ovó személy; a kisedek száma 166.259. Az évi fentartási összeg 977.170 frt, melyből az állampénztár fedezett 170,81 frtot. Az ovódiák évi szaporodása 95, az ovónőké 103. Igen sok megyét sorol fel a jelentés, melyekben még 10 ovóda sincs. Ovóképző intézet volt ez évben 12, összesen 625 növendékkel. A jelentés szerint magán uton is sokan készülnek az ovónői pályára s nyerne oklevelet, úgy hogy e terén valóában túltermelés van.

A miniszter fontosabb körrendeleteiről, melyeket a tanító egyesületek munkásságának irányítása, a gazdasági ismétlő iskolák, továbbá az iskolák tanterve stb. ügyében kibocsátott, már megemlékeztünk folyóiratunkban „Mozgalmak a népoktatásügy terén” cz. cikkünkben. És így ezennel sietünk bevégezni ismertetésünket, csupán néhány sort szentelve még az emberbaráti tanintézeteknek. Ily intézet és iskola az országban ez évben volt 9. Ebből 7 siketnéma intézet. (Vác, Budapest (3), Kolozsvár, Temesvár és Arad városokban) 1 intézet van a vakok számára és 1 a hülyék és gyenge elméjük számára Budapesten. Ez intézetekben a megfelelő nevelés-oktatás céljából elhelyezést nyert 401 siketnéma, 100 vak és 53 hülye. A miniszter kiváló súlyt helyez a siketnémák oktatására. Ennek köszönhetjük, hogy ma már értelmileg képzett és kellő kéz-

ügyességgel bíró tanulók kerülnek ki ez intézetekből. Éppen ezért igen üdvös feladata volna a társadalomnak, hogy a kilépő növendékeket megbízható mestereknél helyezze el, s anyagi és erkölcsi támogatásával tegye lehetővé, hogy e növendékek az iskolát elhagyva hajlamaiknak megfelelő iparosokká váljanak.

Miután a leánynövendékek ez intézetekben kellő oktatást nyernek a háztartás minden ágában, mint gépkötés, varrás, szabás stb. a társadalom némi támogatásával ők is képesek az iskolából kilépve önfenntartásukról gondoskodni.

A vakok intézetében is újra szervezte a minister a szakoktatást és így az intézet helyzetét lényegesen javította. Heti 42 órában folyt az ipari oktatás megfelelő mesterek vezetése mellett, hogy a növendékek keresetképesége biztosítva legyen. A zeneoktatás eredménye is kedvező.

A hülyék és gyenge elméjűek intézetében volt e tanévben 52 növendék, kik közül képezhető volt 34; ezekkel foglalkozott 1 ovónő és 2 tanító.

Egy pár szóban meg kell emlékeznünk „a dadogók oktatására képesítő tanfolyamról“ is. Magyarországon a dadogók és hebegők száma 60.000-re megy, a mi az összes tanuló ifjuság 1%-a.

E beszédhibában szenvedők érdekében, hogy legyen, a ki őket e bajtól a gyermekkorban megszabadítsa, a tanárok és tanítók részére a minister 1896. év nyarán Budapesten képesítő tanfolyamot tartott, melyen 48 tanférfit vett részt, kik közül 38 képesítést nyert.

E rövid ismertetés elég világosan mutatja, hogy Magyarország oktatásügye a fejlődés azon fokán van, melylyel az európai mivelt államok sorában helyet foglalhat.

ISZLAI MÁRTON.

Párisi levél.

Páris, 1897. sept.

(Protestans hittérítők sorsa Madagascarban. Perier Kázmér Pál elvesztése.
Pecaut Félix a tanítónókról).

Szerkesztő úr!

Talán érdekelni fogja annak két protestans hittérítőnek, Escaude és Minault-nak sorsa, kiket Madagascarban váratlan meggyilkoltak. Nem magáról a szomorú esetről akarok írni, miről a lapok már irtak, hanem e két férfiről szólni, kik oly sajnálatos módon veszttek el és megmutatni, hogy mit vesztett a francia protestantizmus, főleg Minault személyében.

Escaude Benjámín, ki 33 éves volt, Párisban végezte klasszikai és theologiai tanulmányait. A missiói iskolát is kijárva, Senegalba ment hittérítőnek, hol hat évet töltött, 1889-től 1896-ig. Ez állomásán nagy buzgóságot fejtett ki. A múlt évben Madagascarba ment, hogy küzdjön a jezsuiták ellen, kik a bennszülött protestansokat üldözték. Egy év óta résen állott ott, várva Franciaországból más társakat. Helyzete nagyon nehéz volt a mindenütt hatalmaskodó jezsuitákkal szemben. Tapintata, jó érzéke, ébersége néhány hónapig győzte s főlényt tudott kivívni mind a francia hatóságoknál, mind a bennszülötteknél a jezsuiták fondorlatai és rágalmai ellenére. A protestansok jogai elismertettek. Ekkor érkezett meg Minault a szigetre hogy vele együtt munkáljon. S éppen egy faluhelyet akartak meglátogatni, a melyet Minault foglalt volna el, mikor az útban váratlan megtámadtatva áldozatúl estek.

Minault 38 éves volt, 1858-ban született Párisban. Családja eredetileg Poitauból származott s a hitjavítás kezdete óta mindig protestans család volt. Szülői eleinte kereskedésre adták. Értelmességével s példányszerű magaviseletével magára vonta főlebbvalóinak figyelmét s neki a legjobb állást helyezték kilátásba. De a kereskedés, s főleg a környezet, melyben élnie kellett, nem tetszett neki. S odahagyta azt, tanuláshoz fogott s a klasszikusokat a legkönnyebben sajátította el. Egymásután tette le az osztály vizsgákat, s azután a montaubani theol. facultásra ment, hol 1883-ban végzett. Lelkészkedett Gardban és Girondban. Később Párisba jött és itt nagyon sokat tett a szegények ügyében. Foglalkozott a társadalmi kérdések tanulmányozásával s több értekezést irt, mint pl. „A földvagyom a mózesi törvényben“.

Mikor a lapok hírül hozták, hogy Madagascarba megy, ismerve őt, senki se csudálkozott ezen. Ment hogy harczoljon a megtámadott igazságért. Tudták, hogy Loyola tanítványainak minden ravaszságai meghiusulnak. Örömmel indult utjára s ime mindjárt munkája kezdetén egy ismeretlen kéz legyilkolja.

A mi különös, az a titokzatosság, a mi e dráma felett lebeg. Sem a mit a lapokban közlöttek, sem a mit magán levelekben irtak, nem derített a dologra semmi világosságot. Néhányat a gyilkosok közül elfogtak, de semmit sem akartak vallani arról, hogy minő indokból cselekedtek.

A mi a dologból bizonyos, hogy két protestans hittérítő előre megállított titkos tervnek lett áldozatja. De, hogy ezt a tervet ki szőtte és minő célból, ezt sötétség leplezi, a mi mindentéle feltevésekre ad alkalmat, a mit az ember nyilván ki sem mondhat. Reméljük, hogy a hatóság részrehajlatlanságának sikerül valami világosságot deríteni e fájdalmas esetre.

A legtöbb protestans templomban beszédeket tartottak az áldozatú esettek emlékére. Joggal mondták, hogy az Isten a roszból is jót hoz elé, s a két martyr esete csak annál inkább megerősíti a protestantizmust Madagascarban.

— Junius hóban Párisban meghalt egy nagynevű senátor, Perier Kázmér Pál. Mult levelemben hely szűke miatt nem szólhattam erről. Itt különösen végrendeletéről akarok egyet-mást elmondani. A lapok általán nem kielégítő módon irtak arról, s főleg a kath. lapok, mint botrányt emlegették azt. Perier meghagyta, hogy protestans lelkész temesse el s temetésén minden kath. ceremonia kizárassék. A lelkiismeret szabadságának és őszinteségének ténye az, a mit nem tudnak megbocsátani, s mit botránynak neveznek.

Perier senátor a fia volt Lajos Fülöp udvari papjának, s nagy bátyja Perier Kázmérnak, a Faure előtti köztársasági elnöknek. Későn lépett a politikai pályára, de akkor a közvéleménytől s a kötelességérzettől vezetve. Maga elébbre becsülte a csöndes életet. A békés családi életben találta örömét, hol művészeti hajlamainak és a gondolkodásnak élhetett. Az élet azonban nem volt hozzá kegyes. Gyász tépte meg szívét. Négy gyermekét vesztette el, s egyse maradt. Ezelőtt néhány évvel elvesztette az utolsót is, egy kedves leányát 26 éves korában. Hogy fájdalma enyhüljön, a jóltevés munkájában keresett vigasztalást. de úgy, hogy „a jobb keze nem tudta, mit cselekszik a balkeze“. S nemcsak tisztelték, hanem szerették is Alsó Normandiában, a hol lakott.

A megpróbáltatások, melyeket szenvedett, csak fejtették a gondolkozó eszméit. Nem tartozott egy bevett valláshoz sem, de megvolt a maga személyes hitvallása. Semmit se hagyott a véletlenre halála esetére. Huszonöt év óta végrendeletét többször átnézte és szorosan rendelkezett temetésére nézve is, 1890-ben újra megerősítette intézkedését. Végrendelete egy olyan emberé, ki szükségét érzi annak, hogy őszinte, szabad és nyílt legyen a halálban is. Ime néhány sor, melyek mutatják vallásos hitét és a módot, hogy kívánt eltemettetni:

„Azt hiszem, hogy a valódi kegyesség szeretetben, a kötelességnek való engedelmisségben, törekvésben és önmegtagadásban és az isteni törvény tiszteletében áll. Ezek szerintem az igazi hatásos imák. Szeretem és tiszteltem Jézusban a legtökéletesebb és legszeretőbb teremtményt mindazok közt, kik a világon megjelentek; a legnagyobb és legjobb példányképet mindazok közt, kik az erkölcsi rendre és vallásra az emberiségnek adták.

Ez érzelmektől áthatva és a képmutatást gyűlölve, nem akarom, hogy testem közönyösön szolgáljon, mint oly soké, bármely kizárólagos egyház tiszteletadásának és szokásának. Vallás csak ott van, hol a babona már eltűnt. Ezért azt akarom, hogy az én földi teteimet kísérve, az én halhatatlan lelkem nevében, ne tegyenek tiszteletet babonáságokkal, melyek lealacsonyítanak és megosztanak, hanem a tiszta törvény szerint, mely fölemel és egyesít.

Akaratom az, hogy egy szabadelvű protestáns pap szeretetéhez folyamodjanak, ki temetésemen előlmenve, elvegye még a látszatát is a mutatónyósságnak. Egy embernek a maradványait kísérve, ki vádolja magát, hogy sokkal inkább szerette a jót, mint amennyire tette, igyekezni fog, nem kétlem, barátaimat nevemben buzdítani, hogy ők jobban tegyenek és eme nemes kifejezés szerint „használják a halált is az élet segélyére“.

„Végül, arra az esetre, a mi kevésbé valószínű, ha egy lelkész szolgálatát sem lehetne megnyerni, temetésem történéjék egyházi szertartás nélkül s barátaim valamelyikére bízom, hogy maradványaimat helyezték szeretett leányoméi mellé, gondja levén hangosan és egyszerűen elmondani, hogy mily vallásos hitben éltem és halok meg... Mihelyt a közönség összegyűl, a jelenlevő lelkész vagy valamelyik rokonom vagy barátom erről az írásról tájékozza a jelenlevőket.“

Nem úgy hangzik-e ez, mint erélyes felhívás a szabadságra, az őszinteségre, a lelkiismeret hűségére? Wagner lelkészt kérte fel a család, hogy elmondja a bucsút Perier halandó részei felett. Minde nek előtt, az elhunyt akaratához képest, felolvasta a végrendeletet, mely mély hatást tett a politikai férfiakból, a párisi legelőkelőbb társadalom tagjaiból, az irodalom és művészet képviselőiből álló közönségre. Megindult hangon kezdett aztán szólni Perier végrendeletének fontosságáról, főleg arról, hogy őszinte volt magával és másokkal szemben, hogy felülemelkedett minden előítéleten, és bátran szakított azzal az egyházzal és annak tanaival, melyben, melyekben nem hitt. Nagy leczkét adott a becsületességről, melyet szemlélni szükségük van a mai embereknek. Perier vallása független volt minden hagyományos formától, melyekbe az embereknek nagy része megmarad. „Az ő vallása az volt, mondotta Wagner lelkész, mely határu nem ismer el egy hitvallást sem; egy vallás, mélységes, mint az emberi nyomor, és szélesterjedelmű, mint az isteni kegyelem; egy vallás, a láthatatlan egyház egyetemes vallása, melyhez ragaszkodnak mindazok, a kik ebben a nyomoruságos életben remélik az igazságot és hisznek a jóságban“. Perier egész lelkiismeretével ehez a láthatatlan nagy egyházhoz tartozott. Ezek után nem lehet csodálni,

ha a katolikus lapok oly hevesen ítélték emez oly bátor és loyális halálról. Gyalázataik csak dicséret Perier-re.

Pecaut Félix, a „Krisztus és lelkiismeret“ című könyv szerzője, a „Fontenay aux Roses“ leányiskola volt igazgatója egy új könyvet adott ki. „Nyilvános nevelés és nemzeti élet“ cím alatt. E könyv nevelési cikkekből, az erkölcsi nevelésről irt értekezésekből, s az iskolák felügyeletéről tett jelentésekből van gyűjtve. Éppen a kellő időben jelent meg, hogy feleljen ama rosz izlésű csufolódásokra és képtelenségekre, melyekkel a kath. sajtó illeti a laikus nevelést. Mindezeknek a különös érdekű gyanúsításoknak szabad folyást engedtek az utóbbi hónapokban, a Revue des Deux Mondes-ban „A nők és nevelés“ című cikkben. Illetlen volt, de a katolikusok helyeselték, mert úgy tetszett, hogy a laikus nevelés gyalázása annyi mint ajánlni a szerzetes iskolák által való nevelést. A katolikusok előtt a nő nem lehet jó nevelő, csakis ha fején fehér lepelt hord és magát a nemházas életnek szenteli. E rendszer szerint tehát a nő már az által, hogy családanya, nem alkalmas a gyermeknevelésre. Képtelen dolog, de a laikus nevelésnek gyűlölete, s azt is hozzá kell tenni, a protestans eszméknek gyűlölete vezette az értelmes, de fanatikus katolikusoknak is nagy számát e szellemi tévedésre. A mostani leányiskolákra nincs guny, melyet rá ne szórnának. Pedig tény, a mit idegenek is elismernek, hogy a tanítónők Franciaországban erkölcsi érték, erkölcsi cselekvés szempontjából magasan állanak, tudásra, kötelességteljesítésre, a növendékek gondozására, szóval mindenre nézve, mi a nevelő minősültségét teszi. E nevelési szellem, ez értelmi és erkölcsi miveltség, mely a mostani tanítónőket megkülönbözteti, ez nagyrészből Pecaut könyvének a tárgya. Ő sokáig volt a Fontenay-aux Roses felsőbb leányiskola igazgatója és azt mintaiskolává tette. S éppen ez az, mit a laikus tanítás ellenségei neki feltudnak, s őt bírálják a sértegetésig. Azt mondják, hogy tanítása anyagelvtű, vallástalan volt. Mindebből azonban semmi sem igaz. Erről meggyőződhetni most megjelent könyvéből is. Ellenfelei ugyan még ebből sem fognak meggyőződni, mert tudják, hogy Pecaut protestans és hogy a protestans szellem gyalázat a katolikus egyháznak. A mire nekik szükségük van, a külső forma, de a Szellem-Istennek benső tisztelete nincs az ők izlésük szerint, azt az egyház nem ellenőrizheti s erre nincs szükségük. Valószínűleg ezért vádolják Pecaut tanítását vallástalansággal. Hogy ez képtelen vád, elég egy helyet könyvéből bemutatni.

Miután a leányiskola igazgatónőjéről szép képet ad, e vonást teszi hozzá: „Meg kell kívánni, hogy értelme legyen mivel, lelke egyszerű és szeretteljes s egyszersmind nemes; meg kell kívánni, hogy magát elfeledje és mindent tegyen másokért, más szavakkal, hogy legyen vallásos lelke; hogy mindenik növendékében lássa meg, a mi örök, s keresse és mivelje az emberi természetnek titokzatos mélységét, hogy megismerjék a végtelen Isten érzetét, ki jelen van mindenütt, körülöttünk és mibennünk. Hogy ez az érzelem ne öltson fel

valamely dogmatikai egyházi formát, azt készséggel megengedjük. . . De ne tartózkodjék a legkevésbé is a homályos erények megvetésétől, hogy a mi erőszakos versengésbe merült civilizationk hajlandó legyen feledni: az alázatosságot, a rokonszenvet, a kevéssel megelégedést, a türelmet, az önmegtágadást, az örökkévaló dolgokkal való benső közlekedést, mi nélkül az élet dolgai s maga az élet is elvesztik értéküket. A tanítónő példája által tanítsa meg a nép gyermekeinek, hogy úgy tekintsek magukat, mint a kik isteni munkára vannak szentelve s a lelkiismeretlenségéből és a durva ösztönökből hozza fel a lelkiismeretet és értelmet, azt a nőt, a ki igazságot ismerni és igazságosnak lenni nem kevésbé tud, mint szeretni. Így lesz előre is megédesítve, megnemesítve és megszentelve a tanítónőnek kevésbé ismert léte“.

Bizonyára a lehető legrosszabb akarat kell ahoz, hogy valaki e tanítást vallásellenesnek találja. De hogyan ne látszanék ez vallásellenesnek azoknak, kik a népet többé-kevésbé babonaszóban akarják tartani. De a nép lassanként mégis kezd felszabadulni az iga alól. A Fontenay-aux-Roses felsőbb leányiskola Pecaut felügyelete alatt hozzá fog járulni a nép felszabadítása munkájához. A volt igazgató a nyilvános nevelésről közre adta tanulmányait s könyve hasznos útmutató lesz mindazok számára, kik neveléssel foglalkoznak. Az intézet új igazgatója is egy nagyon értelmes és erkölcsi tulajdonságokkal felruházott férfi, Steeg, volt lelkész és országgyűlési képviselő. A közoktatásügyi miniszternek éppen Pecaut ajánlotta a kinevezésre.

CHARRUAUD D.

Hálaadás minden dolgokban.

(Urvacsorai beszéd.)¹

„Minden dolgokban hálákat adjatok“ ! — Egy nagy lélek intelme, ki tapasztalta az életnek minden körülményeit, kinek része volt a bővülködésben és része volt a szűkölködésben, ki itt magasra emeltetett, amott pedig megalázást, üldözést, gyaláztatást szenvedett ; itta a dicsőség poharát, ünneplő közönségtől körülvéve és itta a szenvedés keserű ürömcseppjeit, a hatalomtól börtönbe vetve vagy elvakúlt néptől bántalmazva, csúfsággal illetve. Egy nagy lélek intelme, ki átmént ama szent harczon, a hit, a vallásos meggyőződés harczán, a szenvedélyesség izzó tüzén és a benső megvilágosultság ama fényes, ragyogó felhőjén ; ki átélte mindama küzdelmeket, melyek a test és a lélek közt kifejlenek, mindeme tusakodásokat, melyek a keresztény eszmény utáni törekvésben tolnak föl az emberi léleekben. És mindezekén átmenve, mindezeket átélve, s még ennél többet, szól a hívőkhez intelme : „Minden dolgokban hálákat adjatok“ !

Hálákat adni minden dolgokban ! Hálát adni, mikor dús kalászok rengenek a mezőn, mikor sok volt az aratásra való gabona, s a nehéz szekerek vidám énekszó mellett haladnak az uton tova, és hálát adni, mikor a kévék nem oly bőven ontják csűrökben és szérün a tiszta, aranszinű búzát. Hálát adni, mikor a szerencse ölen mosolyogtok, és hálát, mikor kedvezőtlen körülmények szomorúra változtatják a vidám arczokat. Hálát a dicsőség magaslatán és a megaláztatás mélységének fordulóján. Hálát a megpróbáltatásokban, a szentség harcaiban, hálát minden dolgokban !

Minden dolgokban hálát adni hív e szent asztal ! . . . Készek lesztek-e e hívásnak engedni, készek lesztek-e annak megfelelni, tudtok-e hálákat adni ? Avagy inkább szeretnétek panaszokkal verdesni, tölteni bé a levegő-egyet, érezve annyi nélkülözést és annyi szükségét. Tudtok-e hálát adni, avagy inkább érzéketlenek vagytok, szenvedve

¹ [1897. sept. 26.]

mostoha sorsot és az emberektől félreismerést, annyi méltatlanságot. Tudtok-e hálát adni a kisértésekre emlékezve, avagy ha éreztek, inkább hajlandók volnátok e felkiáltásra ragadtatni: hogy mért is az ember Istennek oly gyarló, gyöngye teremtménye, hogy csak mindig kell kisértetnie?! . . . Minden dolgokban hálát adni hív e szent asztal. Hálát adni a derűs, szép napokért, boldog órák pillanataiért, és hálát adni a nem kellemes időért, hálát annak tanúságaiért. Hálát a gazdagság kényelmeiért, és hálát a szegénység gazdag erejeért, melylyel az életet birni lehet. . . . Hálát adni hát ez év áldásaiért, magáért a szükös termésért is, mely bár szükös, még sem olyan, hogy az embernek úgy kellene sohajtania, mintha ketté tört volna a kenyérnek szára. Hálát az áldásokért, melyek örvendeztetnek, és hálát azokért, melyek tanítanak és tökéletesebbre visznek, hálát életetek minden áldásaiért! . . . És hálát nemzeti létünk ama történeteieért, melyek gazdagítják a nemzet tapasztalatát, öregbítik bölcseségét, hálát ama jelenségekért, melyek búzditók, fölemelők, és hálát, sokszorosan, százszorosan hálát azért a jelenségért, melyben a nemzet átérezhette, átérezte egész nagyságát, minden dicsőségét, elragadtatva ama rokonszenves hangtól, ama fön-szárnyaló szép és igaz szótól, melylyel egy hatalmas nemzetnek méltó feje, látnok-szellemű nagy és hős vezére magasztalta e nemzetet és a kit e nemzet úgy szeret, a fenségést, a királyt, a királyt.

Minden dolgokban. hálát adni hív e szent asztal . . . És hálát adtok . . . szivből . . . és imádkoztok lélekből, jertek imádkozzunk, ezeket mondván:

Isten! szerető jó Atyánk! dicséret szálljon nevedre, hogy megmutattad irántunk a te kifogyhatatlan jóságodat és nem tetted terméketlenné határainkat. Dicséret szálljon nevedre, hogy megújítottad rajtunk számtalan áldásaidat, hogyha értünk is kedvetlen napokat, láttunk fényt, éreztünk boldogító érzést, s fölemelt öntudatunk bizalommal szemléli a nemzet jövőjét. Dicséret szálljon nevedre Atyánk! a kegyelemért is, a melylyel most magadhoz fogadsz, szent lelkedért, melylyel érzelmeinket megszenteled, megtisztitod, hogy lehessünk méltó vendégei a te szent fiad asztalának, a melyhez hivatalosak vagyunk s a melynél neked hálát rebeg ajkunk, hálát rebeg ajkunk.

*

Isten! szerető jó Atyánk! te hozzád ohajtozott szivünk s hálaldozatunkat előtted bemutattuk. Kegyelmedbe fogadtál és engedtel szent fiad asztalához járulni.

Légy áldva és felmagasztalva velünk közlött szellemi áldásaidért.

Oh vajha e szent óra előbbre vitt légyen minket az üdvesség utáni törekvésünkben; oh vajha az érzelmek, melyekkel itt felbúzdultunk, követnének minket az életbe, lennének állandó lakói keblünknek, hogy így látszanék meg rajtunk igédnek hatalma.

Szeretetedbe és gondviselésedbe ajánljuk továbbra is magunkat és mieinket; szeretetedbe és gondviselésedbe, ki maga iránt mindinkább bámulatot és csodálást kelt, nagy királyunkat, és vele nemzetünket, a melyre most sütteted fényes napod. Szeretetedbe és gondviselésedbe hatalmas szövetségeseinket, kik velünk együtt a békét keresik; szeretetedbe és gondviselésedbe minden népeket, kik a béke ellen nem törnek, hanem abban és az által akarják munkálni országodat, eljövetelet a te országodnak.

PÉTERFI DÉNES.

GYÖNGYMONDATOK.

(Ujkori írótól.)

F é l t é k e n y s é g.

Szerelmes az, a ki félt. *Kölcsői.*

Egy sincs a sok emberi indulat között, melynek oly kevésbe kerüljön a képzelt lehetőség átöltöztetése az igazra, mint a szerelemfélést. *Katona József.*

Férjek egy kardcsapást meg tudnak bocsátani, de egy csókot soha. *Jókai.*

A féltékeny inkább szeret; a nem féltékeny jobban szeret. *Molière.*

Egy féltékeny mindenki által gyűlölt szörny, és senki sincs, a ki neki ártani hajlandó ne volna. *Molière.*

A féltékenyek olyanok, mint a pervesztettek, kiknek megvan engedve mindent mondani. *Molière.*

Mi haszna van a szerelemféléstnek? ez a kedveltetés vesztésének eszköze, mely a másik félt mások előtti tetszés keresésére ingerli. *Lafontaine.*

Szerelemféléstnél, ha tán nem szenvedélyből keletkezik is, a vérmérséknek nagy része van; azonban azt oly különcségi jelenetnek vehetjük, a minek e nevet adhatjuk: „erőszakolt szerelem jóizűség nélkül“. A féltékeny szenvedésben van, és szenvedtet másokat is. *La Bruyère.*

F e n h é j á z á s.

Nincs lovag, ki a vetélytársaktól, nőktől és adósságtól menekülhessen. *Göthe.*

A fenrlátás tele van csalódba képzelt nagy elégtelvéssel, s mások kegyeletét nem igen nyeri meg; magatartása merev és dagályos. *Sand Gy.*

F e n y e g e t é s

Csak akkor mernek a kis gyermekek mást megfenyegetni, mikor hiszik, hogy azt más nem tudja senki. *Katona József.*

A lármás fenyegetés nem érdemel figyelmet, az csak a tehetetlenség és félelem eredménye, mely által gyengíteni akarja azon sujtó rosszat, melyet magától el nem űzhet. *Corneille Péter.*

Fenyíték.

Az ég hibáinkért fenyít meg, a világ pedig erényeinkért. *Saphir*.

Fény. Fényűzés.

Van a fényben valami, a mi a közlelkekre a megrendítésig hat, s körében hódolókat teremt. *P. Szathmári Károly*.

Sokat enni veszélyes; de akarom, hogy asztalom jól felszerelve legyen. *Voltaire*.

A fényűzés az emberek henyeségéből és hiuságából született. A pompaüzés ritkán társul ugyanazon lelkekben a becsülettel. Nem, lehetetlen, hogy a semmis gondok soksága által letörpült lélek soha is valami nagyra emelkedhessék; s mikor volna is arra ereje, bátorsága hiányzana. *Rousseau*.

Adhatja az ember egy öltönyért húsz öltöny árát, megeheti egy vendégségben évi jövedelmét; de egyszerre nem hordhat két rend öltönyt, sem naponta hétszer nem ebédelhet. És így a vélemény határtalan a helyett, hogy a természet miakat mindenfelől feltartóztat. *Rousseau*.

Édes anya a természet,
A bujaság mostoha;
Ez legtöbbször elenyészett,
Az nem változik soha.

Csokonai.

A fényűzés mindent megront: úgy a gazdagot, aki azt üzi, mint a szegényt, a ki azt sovárogyja. *Rousseau*.

A fényűzés szükségét szül, a szükség fösvénységet; a fösvénység kegyetlenséget, zaklatást használ fel. És így az erkölcsjobbitást leginkább a fényűzés korlátozásánál kell kezdeni. Annak okai, eredményei, viszonyai, rávitelességei a jónak és rossznak oly zürzavarát képezik, hogy kérdés: korlátozni volna-e jobb? vagy eltörölni? *Marmontel*.

Gyűjtötte: KISS MIHÁLY.

IRODALMI ÉRTESITŐ.

„PRAECEPTOR GERMANIAE“. Nevelés történeti tanulmány. Irta *Stromp* László a pozsonyi ág. h. ev. theol. akadémián a bölcsészet és neveléstudomány nyilv. tanára. Külön lenyomat a *Prot. Szemléből*. 1—58. l. E munkát ez év elején Magyarországon is sok helyen tartott Melanchton-ünnep hozta létre. Írója a renaissance-on, humanismuson keresztül vezeti az olvasót Melanchton-hoz. A humanismus intensív hatást gyakorolt egyéniségének megalakulására. De kora humanistai közül reformátorrá emelkedik, a humanistikus tudományok köréből a teológiához. Következőleg mint praedagogust, philosophust rajzolja, azután mint főleg theologust, írásmagyarázót; megemlékszik mint iskola szervezőről is; s végül magyarországi összeköttetéseiről, magyar tanítványairól szól. Szerző írálja sok helyt idegenszerűnek tetszik, de a mi a tudományosságot illeti, munkája teljes elismerést érdemel.

ZUR GESCHICHTE DES ANABAPTISMUS IN UNGARN. VON PROF. DR. M. SZLÁVIK. A szorgalmas szerzőnek különnyomata a *Zeitschrift für Kirchengeschichte* XVIII. k. 2. füzetéből, melyben a magyarországi anabaptismus történetét vázolja *Beck* (*Die geschichtsbücher der Wiedertäufer*. Wien, 1883), *Aldásy* (*Az anabaptisták Magyarországon és Erdélyben a 16. és 17. százévben*. Budapest, 1893), és *Spitzer* nyomain. Az anabaptisták Magyarországon az 1596. évben jelennek meg; Cseh- és Morvaországból kiüzetve az ország észak-nyugoti részében telepednek le. Nehéz éveket élnek át. 1604-ben kimenekülnek Ausztriába és Morvaországba. De 1613. megint visszahivatnak. 1622-ben újabb települők jönnek. Bethlen Gábor 1622-ben az anabaptisták egy nagy részét Alvinczre és vidékére költözteti. I. Rákóczy György 1645-ben sokat közülök Sárospatakra költöztet. A törököktől és Thökölytől sokat szenvedtek. II. Rákóczy Ferencz idejében a császáriak seregében szolgálnak. A római egyház, a jezsuiták részéről (Szelepcsényi, Kolonics) és Mária Therezia alatt sok üldöztetésnek voltak kitéve. Sokan Hollandiába, Oroszországba, Krimiaiba és Amerikába vándoroltak. Nagy Lévárdon máig is él mintegy 200 lélek. Különös stylü házaik, berendezésük, tisztaságuk, szorgalmuk ismeretes. Eredetük germán, magyarul, németül, tótul beszélnek. Gyermkeiket példaszzerűen nevelik. *G. K.*

A KATHOLIKUS ORSZÁGOS AUTONOMIÁRÓL. 1—32. l. Irta *Csorbá* Ferencz. Kiadta *Lampel* Róbert Budapesten. Ára 20 kr. Figyelemreméltó tanulmány. A kik mostanában a katolikus autonomia érdekében szót emeltek, alapúl az 1871. évi kongressusi munkálatot fogadták el. Szerző e munkálatot bírálja. „A kongressusi munkálat nem azt akarja, hogy a róm. kath. egyháznak Magyarországon levő része — mintegy az anglikán egyháznak mintájára — az egyetemes római egyháztól független szervezettel alakuljon és hogy aztán annak — a magyar prot. egyházak mintájára — önkormányzati jogok engedtesse, hanem

azt, hogy itt egy oly testület létesüljön, a mely — a nélkül, hogy a kath. egyháztól vagy annak embereitől a legcsekélyebb jogot is igényelné — a magyar államnak ez egyházra vonatkozással levő legtöbb jogát magához ragadja, és ezenkívül, minden akár a történelmi előzmények alapján, akár pedig jelen használatánál fogva, kath. jellegűnek mondható vagyonnak korlátlan tulajdonossává legyen“. „Mikor királyaink ez alapítványokat tették, a kath. egyház nemcsak a hitélet, továbbá közjótékonyosság és a művelődés minden igényét volt hivatva kielégíteni, hanem az államhatalmi szervezet egyik nagy föladatokra hivatott, tényezőjé is képezte . . . „Az egyházi vagyon fűdözte századokon át a törvénykezés és különösen a véderő költségeinek tetemes részét is“. Az országos autonomiát a tervezett alakban létesíteni nem szabad. Szerző oly alakban gondolja megalkotandónak, „ha kiköttetnék, miszerént a kath. autonomia — úgy mint az autonomiával bíró egyéb felekezetek, csakis a miniszterium útján érintkezhetnek hivatalosan a fölséggel és főleg, ha az autonomia befolyásának körébe vonandó vagyon és jogok megállapításánál nem csupán az államnak, hanem az egyes javadalmasoknak kezén levő vagyon is combinatióba vetetnék, s ha mind e vagyon azon részében, a melyben arra a tulajdonkép-peni egyházi érdekek szempontjából szükség nincsen, a jelenlegi javadalmasok szerzett jogainak épségben tartása mellett közművelődési czélokra leköttetnék: a magyar állam, a mely ilykép a nemzeti közművelődés felvirágoztatására, gazdag új forrást nyerne, kárpótolva lenne vesztett jogaiért“. Ez idézetek mutatják mind a tárgyat, mind pedig azt, hogy e dolgozat egy kiváló jogi tanulmány.

SZÉKELY MÓZES ERDÉLYI FEJEDelem ÉLETRAJZA. Irtá V a s M i k l ó s. Budapest, 1897. 8 r. 1—87. l. — Egy szorgalmas és tehetséges szerző műve fekszik előttünk, mely komoly figyelmet ébresztett. Ez élénk tollal írt magvas monográfia a vitéz, de szerencsétlen erdélyi fejedelem életét világítja meg, több ponton új világot vetve az eddig homályos pontokra. Kimutatja pl. azt, hogy atyja a székely só-kamara ispánja volt, tehát Székely Mózes nem éppen alsorsból származott, mint a mendemonda tartja. Azt is szerettük volna megtudni, hogy az unitárius bajnok hogyan lehetett Báthory István szentelt vitéze. A figyelmet keltő végeredmény, melyre szerző jut. „Az, a ki lófő székelyből Erdély fejedelmi trónjáig tud emelkedni, a nélkül, hogy erre nemtelen eszközöket használt volna, méltán helyet foglalhat történelmünk nagy alakjai között. Székely M. egyike volt Erdély legjelesebb szereplőinek. Politikai elvszilárdság és honszeretet voltak legkitünőbb erényei. Hazáját akarta megszabadítani a német uralomtól s ettől semmi el nem tántorította. Ha tovább él, ma egy sorban emlegetnék Báthory István, Bocskay és Bethlen Gábor nevével. Eleasett a nélkül, hogy czélját elérhette volna; de megmutatta az utat, melyen Erdélynek haladnia kell“. Szép műveket várhatunk ez első szép próba után a törekvő ifjú szerzőtől; de azt is hangsúlyoznunk kell, hogy ne csak a szemnek tetsző külsőre ügyeljen: gondosabb stílus és a kiadás pontossága még sokban emelhetné volna e tartalmas mű belső értékét.

Kanyaró F.

KÜLÖNFÉLÉK.

A KIRÁLY AJÁNDÉKA.

Kedves báró Bánffy!

Óhajtván, hogy magyar székes fővárosomnak erre alkalmas terei oly kisebb méretű szoborművekkel látassanak el, melyek midőn a várost diszítik, egyszersmind a mult idők azon kiváló alakjainak emléket örökítik meg, kik a nemzeti élet különböző terein kitűntek, udvartartásom költségeinek terhére több évre terjedő beosztással megfelelő összegeket engedélyezek arra a célra, hogy

a keresztény vallásért vértanuságot szenvedett *Szent Gellért* csanádi püspököt, — a hitbuzgó *Pázmány Péter* esztergomi érseket, — *Bocskay István* és *Bethlen Gábor* erdélyi fejedelmeket, — *Hunyady János* és *Zrinyi Miklós* a haza és a kereszténység hős bajnokait, — *Pálffy János gróf*, Magyarországnak a trón védelmében nagy érdemeket szerzett főhadparancsnokát, — a honfoglalás történetét író *Béla király névtelen jegyzőjét*, — *Verböczy István*, Magyarország nagyhirű jogtudósát és annak népszerű lantosát, *Tinódy Sebestyént* ábrázoló szobrok készíttessenek és megbízom Önt ezen elhatározásomnak végrehajtásával.

Budapest, 1897. szeptember 25.

Ferencz József s. k.

Báró Bánffy s. k.

EGYHÁZI FŐTANÁCSUNK oct. 24., 25., 26. napjain tartotta meg évi gyűlését. A főtanácson a püspök mellett jelen volt az egyháznak mindkét főgondnoka, Dániel Gábor és báró P. Horváth Kálmán. A körüli és isk. felügyelő gondnokok közül megjelentek: Hajós János, Szentiványi Gyula. Kozma Ferencz gondnokok, az esperesek pedig csaknem teljes számban. A főt. püspök úr bejelentette az „Ezredévi alap“ mostani állását. A gyűlés ezt örömmel vette tudomásul s a püspök urat gyűjtésre továbbra is felkérte és megbizta, mire hitrokonink figyelmét felhívjuk. A megnyitó beszédet és a jelentéseket jövő fűzetben közöljük. A főtanács tagjai ebédre a gyűlés első napján Mélt. és főt. Ferencz József püspök úrnak, második napján pedig Mélt. báró P. Horváth Kálmán főgondnoknak voltak vendégei.

UNITÁRIUS THEOL. TANULÓK AZ EGYETEMEN. Dr. Wlassics Gyula, vallás és közokt. ügyi minister az unitárius papnövédeknek megengedte, hogy a kolozsvári tud. egyetem bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi karán, féléveik teljes beszámítására való jogosultsággal rendes hallgatókúl olykép íratkozhassanak bé, hogy a tanul-

mányi szabályzattól eltérőleg csak heti 10 óra hallgatására kötelezessenek s az egyetemi hallgatókat megillető összes jogokban és kedvezményekben részesedjenek — az ösztöndíjak elnyerésére való jogosultságot kivéve. Az unitárius theologusok az egyetemi tanfolyamnak a fennebbiek szerinti való elvégzése után külön ministeri engedély nélkül bölcsészetdoctori szigorlatra bocsáttathatnak. Tehát ugyanazon jogot adta meg a kolozsvári egyetemen az unitárius papnövendékeknek is a minister, mit a ref. és r. kath-nak megadott. E teljesen igazságos eljárásért a ministert részünkről a legnagyobb köszönet és elismerés illeti. Dr. Wlassics Gyula ebben az esetben is megmutatta, hogy eljárásaiban a valódi szabadelvűség irányítja. Most theologusainkon a sor, hogy a miniszternek e kedvezményét úgy használják fel, a hogy az az egyház érdekében is kívánatos, hogy minél magasabb és szélesebbkörű műveltséget szerezzenek.

ALBERT JÁNOS tordai unitárius pap, a kitűnő imairó 53 évi papi és tanári szolgálata után nyugalomba vonult. Jól kiérdemelt nyugalom. Hű volt mindig a rábizottakban és állásának kiváló tulajdonságaival disze volt, az ifjúságnak, melyet tanított, világító fénye és lelkesítő példája. Híveinek igaz szeretete és becsülése fogja mindig kísérni, s mindazoknak a tisztelete, a kik őt ismerik. Az egyházközség jegyzőkönyvileg fejezte ki elismerését elévülhetetlen érdemei iránt. Az „Aranys Vidék“ cz. lap pedig ez alkalomból egy lelkes költeményben szólt hozzá, melyet itt közlünk.

A mi papunkhoz.

— Tiszt. Albert János papságáról való lemondása alkalmából.

Küzdvé, törve föl . . . föl a magasba
A hol tiszta, megszentelt a lég.
Hol az eszmék s ideák világa,
Melytől deris lesz a föld s az ég: —
Ifjú korodnak is ez volt vágya,
Lelkedet röpitvén tündér szárnya.

S látál aztán csodás szép vidéket —
Bevonván azt többszörös búbáj —
Hallgatál ott tündéri regéket,
Melytől a *vágy akarattá vál'* . . .
Lelked folyton nyert az erejében,
Gazdagodván hitben és erényben.

S megérkezvén az Élet úljához,
Honnán a czél már úgy integet,
Hová, mint a sugárt a virághoz
Egy égi lény: a *hitünk* vezet:
Téged is „papunk“ szent égi szózat
Hitterjesztő pálya felé vonzatt.

Hitterjesztő szentelt hivatásod
Ide hoztak hozzánk jó öreg,
Ifjúkori szép álomlátásod
E helyen hogy valósulna meg . . .
Itt küzdesz te több mint ötven éve,
— — S mért kell ennek megszakadni végre!

Mikor jöttél tűz hevité lelked —
 Fiatal szív perzselő heve;
 Szikla-kemény, erős volt a kebled,
 Hol a kétely tanyát nem lele,
 . . . Sokszor által egyedül a gáton,
 Hittel győzve mindig a viszályon.

Oh mily deli volt akkor a sudar,
 Viruló lomb és virág azon.
 A sors akkor még nem vala fukar.
 Ontott arra fényt is gazdagon:
 Fiatal szív hő szerelmi álma
 Egy hajnalon szép valóra válva.

S most mikor méssz: bár hevit a szent tűz,
 — Mert a parázst hamú nem fedé —
 Égi tündér játékot már nem üz,
 Lelked álmit sorsod elvevé.
 Szőke fürtid már deressé válván,
 Őszi idő — télre alkonyulván.

Oh bizony halom lehet az emlék,
 Mely lelkedben el van téve jól;
 Ragyogván belőlük olykor a dicsősség,
 Ha azokról a hír-szája szól;
 Mert ezek *szép tények* hírhozója —
 Lehullván rolluk a *múlt* homokja.

Oh bizony gazdag kertje Multadnak,
 — Hová lelked kéjelegni jár,
 Hová hogyha gondolatid jutnak,
 Vidám lesz, mint légben a madár,
 Mert a múlt csak érdemidet zengi,
 Ki hazadért annyit tudál tenni.

Kedves „papunk“ ne hidd tehát rollunk,
 Hogy a szívünk hozzád hűtelen;
 Hogy félszázad alatt megváltoztunk . . .
 Szívünk mindig csak tied leszen.
 . . . S változzék bár az életnek árja —
 Emléked nem mossa el hulláma.

Nagy Albert.

A TORDAI EGYHÁZKÖZSÉG papjává a Főt. püspök úr Végh Mihály lelkészt nevezte ki, a ki eddig a ravai népes gyülekezetben működött. A kinevezett lelkész új állomását nov. hónapban fogja elfoglalni.

SZILÁGYI SÁNDOR JUBILEUMA. Per aspera ad astra! mondhatnók a régiekkel, midőn e nagy emberünk kitüntetéséről értesülünk. Szilágyi Sándornak, a magyar történetírás hivatott vezérének, számos tiszteletői kegyeletes ünnepet rendeztek születése 70-ik évfordulója alkalmából a budapesti egyetemi könyvtár dísztermében. Megjelentek a történelmi társulat, tudományos akadémia és egyetem, cultusministerium s számos tudományos társulat képviselői s szép és lelkes üdvözlő beszédek kíséretében adták át az ünnepeltnek a tiszteletére vert arany, ezüst és bronz emlékérmeket. Mi is szívünk szerint csatlakozzunk az üdvözlő szerencsekívánók nem kicsiny seregéhez s kívánjuk, hogy a gondviselés történetíróink Nestorát és a modern magyar történettudo-

mány egyik nagyérdemű alapvetőjét, lelkes munkását, az ifjabb történetírői nemzedék lelkes buzdítóját és valóban atyai pártfogóját, a haza és tudomány javára minél számosabb évekig éltesse.

ÚJ FELÜGYELŐ GONDNOKOK. Közelebbről az aranyos-tordai egyházkörben, a Maroskörben és székelykereszturiban új felügyelő gondnokokat választottak. Az aranyosiban *Székely Miklóst*, a marosiban *Csongvay Lajost*, a székelykereszturiban pedig *Gálfy Kálmánt* és *dr. Demeter Lőrinczet*. A felügyelő gondnoki tisztet a legnehezebb időben állították fel az egyházban, mikor a jezsuita befolyásnak nemcsak engedett az államhatalom, hanem a mikor úgy kívántatott, közegeivel, fegyveres erejével segítségükre volt az unitáriusok üldözésében. Sok egyházközségünk köszöni annak fenmaradását, hogy a kiket a közbizalom a felügyelő gondnoki tisztbe helyezett, derékül állottak meg helyüket. Bölcseségük elhárított nem egy veszélyt és a mit elhárítani nem tudott, azzal megküzdteni volt hiterejük és bátorságuk. Kétségtelenül ma más idöket élünk, mint a nyilvános üldözés ama sanyarú napjai. De a felügyelő gondnokok elhivatása azért nem kisebb. Különösen szükséges, hogy a külső dolgokban való buzgólkodás mellett, meglegyen a lelkiekben való buzgóság. A népre mindig nagy hatással volt és fog lenni, ha a körében élő tekintélyes, mívelt embert jó példával látja előljárni. Erre szükség van azért is, mert a józan vallásosságot fentartani és megóvni kétszeres kötelesség, mikor a vallásos életnek annyi fattyú hajtása van, mikor a vallás helyét sok helyen a vallásoskodás foglalja el.

A most választott gondnokok történelmi multú családokból származnak, a kiknek tagjai közül nem egy kitünt az egyházért való buzgó munkálkodásával. Társadalmi állásuk, míveltségük, jó hajlamaik kezesség arra, hogy éppen oly jelesül teljesítik ez idő követelte komoly feladatokat és erkölcsi kötelességeket, mint a hogy teljesítették elődeik a maguk idejében az övéiket és bizonyágot tesznek amaz intézmény életrevalóságáról, melynek méltóságába a közbizalom kitüntető módon elhívta s melyben örömmel üdvözljük.

A BERDEPER JELEN ÁLLÁSA. A Berde hagyatéki ügyről, melynél az unitárius vallásközönség védelmét Molnár Sándor joggyász teljesíti, a következőket közölhetjük:

Néhai Berde Mózsa végrendeletének érvényessége kérdésében a kolozsvári királyi törvényszék, mint eljáró bíróság, meghozta ítéletét, kimondván a megtámadó felperesek keresetének elutasításával azt, hogy néh. Berde Mózsnak 1888-ik év szeptember 10-én kelt végrendelete jogérvényben fenntartatik, az elleníratban visszkeresetileg érvényesíteni kért 1881. évi martius 19-én kelt végrendelet elbírálása pedig a később kelt végrendeletnek érvényben tartása után mellőztetik; egyszersmind megtámadó felperesek a költségen is elmarasztaltattak. Az alaposan, nagy szakértelemmel és tudással megindokolt ítélet szerint az első bíróság a legszélesebb körű bizonyítási eljárás bevezetése és keresztülvitele után kimerítő tanúvallomások és szakvélemények alapján állapította meg a végrendelet érvényességét. A

tanúvallomások a támadó félnek feltevéseik és állításaik bizonyítására támpontot nem nyújtottak; a szakértők véleményei pedig a végrendelet érvényét feltétlen megerősítették. Az egyh. főhatóság nagy megnyugvással vette az eddig elért eredményt. Az ügy a megtámadó felperesek felebbezése következtében a kolozsvári királyi ítélő táblánál elintézés alatt van, remélni lehet, hogy ez évben itt is érdeemes ítéletet hoznak.

GYÁSZHIREK. *De Gerando Atilla* 51 éves korában Pálfalván hosszas szenvedés után megszűnt élni. Egy kiváló műveltségű főúr szállt benne sirba. Neve ismert volt a magyar és francia sajtóban. Magyarúl írt útleírásai a »Vasárnapi Ujság“-ban jelentek meg, a francia lapokban pedig Magyarországról írt ismertetéseket. Testvére volt *De Gerando Antonina* írónőnek, a kolozsvári állami felsőbb leányiskola igazgatójának. Házasságából, melyet gróf Teleki Irénnel kötött, Felix kiskorú fia maradt hátra. — Borbély Sámuelet, a székelykereszturi áll. tanítóképezde igazgatóját és családját a legérzékenyebb csapás érte. *Polka* leánya, Borbát Dani ügyvéd neje oct. 5 én elhunyt örökre. A kedves ifjú nő halálát nagyszámú rokonság és számos ismerős őszinte részvéttel fájlalják.

ARANYKÖNYV.

Homoródszentpáli adakozások.

II.

Imre Sándor és László Rebeka házastársak a közelebbi években két szép gyermeküket elvesztvén, annak emlékéért „Imre Sándor és Jakab“ című alapítványt örökítették meg, e végből 139 frt, 52 kr., letettek alapul kepeváltságra, melyből annak idején képét szabad csak megváltani és első sorban az ök ivadékaiké, 10°/_o-a a kamatoknak örökre az alaphoz csatolandó. — Sándor Ferencz és Kovács Juliánna szintén ily czélú és rendeltetésű alapítványt tettek, három szép leányuk emlékére „Mária, Ráchel és Eszter“ alap czímen és kötelezték magukat, hogy e végből 10 év alatt 100 frtot fizetnek, a miből már 40 frt le is van fizetve. A közelebbi mult években, keletkeztek még a következő alapítványok: a. „Sándor Péter és Dimén Mária alap“ eklésiai közszükségekre, értéke 25 frt. b. „Tóth és Benkő alap“ felerészben eklésiai szükségekre, fele részben „Keresztes Ferencz ap.“ czímen kepeváltságra, értéke 153 frt. c. Dimén Lajos és Dimén Ráchel alap“ kepeváltságra, értéke 16 frt. d. „Török József alap“ kepeváltságra, értéke 8 frt. e. „Szabad székely és felszabadult atyafiak alapítványa“ czímen e nemben való férfiak 85 frt, alapítványt tettek kepeváltságra. f. „Dimén József és Benke Rozsália alap“ kepeváltságra, értéke 5 frt. Az alapítók nevei a czímen benne vannak, kivéve a b. alattit kiknek nevei Tóth Ferencz és Benkő Zuzsanna, az innen közelebbiről kihalt mesteri házaspár.

Nevezett alapítók ezen elismerésre méltó örök életű adományaikért, melyeknek szaporodására a 10°/_o kamatjövedelem van kikötve, fogadják az egyház halás köszönetét.

H.-Szentpál, 1897. oct.

EGYED FERENCZ,
lelkész.

Adakozások a Sepsi-Szent-Györgyön építendő unitárius templom alapra.
Barabás Elek hitrokonunk gyűjtőívén.

(Második közlemény.)

Torda-Túr: Halmágyi Károly, Csipkés Viktor 50—50 kr., Kovács Sámuel 20 kr., Kolozsvári Árpád 50 kr., Nagy Lőrincz 30 kr., Nagy Sándorné 50 kr., Gerendi István 10 kr., Ferencz Józsefné; Marinka János, Rusz Simon, Nagy Józsefné özv., Kósa János Jánosé, Nagy Ferencz 20—20 kr., özv. Tarsoly Kálmánné 50 kr., Pusztai Aladárné 40 kr., összesen: 4 frt, 70 kr. Szind: Bors Albert id. 1 frt, Bors Albert ifj. 15 kr., Bors Mihály 10 kr., Gálffy Zsigmond, Tóth Sándor 20—20 kr., Jobbágy Mózes 30 kr., Borsai Elek 50 kr., Gazda István, Módy Mihály, Fosztó Elek 1—1 frt, Gálfalvi Ferencz 30 kr., Fodor Albert 50 kr., Szathmári Mózes 20 kr., összesen 6 frt, 45 kr. Torda: Mezei István 1 frt, Csipkés Ödön, Bardocz László, Király József 50—50 kr., Székely Miklós 50 kr., Derzsi Sándor 20 kr., Horváth Józsefné 50 kr., olvashatlan 20 kr., Székely János tanár 50 kr., Csegezi Mihály 1 frt, Székely József 40 kr., Csongvai Béla, Bardocz Ferencz, Adorján Domokos 50—50 kr., Czakó László 1 frt, Debreczeni 20 kr., Székely László, Nagy Olivér, Barla Domokos, Borbély Máté 50—50 kr., N. N. 30 kr., Borbély Gyula, olvashatlan, N. N. 20—20 kr., Földváry József, Borbély György, Lugosy Boldizár 20—20 kr., Nagy Balázs, M. Márton 50—50 kr., özv. Ambrus Miklósné, 1 frt, özv. Győrffy Józsefné 10 kr., Csongvay Domokos 50 kr., Weress Ferencz 1 frt, özv. Májai Istvánné 50 kr., Varga Dénes 1 frt, Dr. Gálffy Gyuláné, Fodor László 50—50 kr., Szathmári Gergely 10 kr., Sipos András 40 kr., Derzsi Árpád, Egy római katolikus 20—20 kr., Kleinhempel J. 30 kr., Kondert Mózes 1 frt, Törös János, Alnásy Károly 50—50 kr., Szigeti Péter 20 kr., özv. Fodor Mózesné, Zalányi Sámuel 50—50 kr., Zalányi Dávid 20 kr., Bernád Antal 50 kr., Kovrig

Harmath J. czég, Szabó Lajos, özv. Tóth Sándorné 20—20 kr., Dr. Szentkirályiné 50 kr., Gönczi Sámuel, Varga Istvánné, Baja Józsefné 20—20 kr., özv. Siménfalvi Lászlóné 50 kr., Kaján Józsefné 30 kr., Én is adtam 20 kr., Ajtoni Gábor 50 kr., Gönczi Miklós 20 kr., Ferenczi Ferencz 30 kr., Fűsy József 10 kr., Csongvay Géza 30 kr., ifj. Simon Miklós 1 frt, Kerekes N. 50 kr., Gazda János, Gyáni Lajos 10—10 kr., Kováts Péter 50 kr., Imreh Endre 20 kr., Szederjessy Ödön 1 frt, Albert János pap 1 frt, Soós Albert 30 kr., Tóth Olivér 50 kr., N. N., Péter Antal, Fodor Domokos 20—20 kr. Gombos László 30 kr., összesen: 33 frt, 70 kr. Szentmihályfalva: Árkosi Ferencz, Kis Miklósné, Fülöp Pál István 20—20 kr., Nagy Lőrincz 50 kr., özv. Rodás Jánosné, Borsos Tamás 20—20 kr., Árkosi F. Sámuel 5 kr., Csép Mihály, Dézsi Jánosné 20—20 kr., Gábor Jozsef 25 kr., Szentgyörgyi Géza 20 kr., Bajka Sándor 1 frt, Vas Mihály 20 kr., Bajka Mátyás 50 kr., Zsigmond József 30 kr., Halmágyi János 40 kr., Bajka Mózes 12 kr., ifj. Kovács János 50 kr., Pálfi János 25 kr., Kortnai Gábor 15 kr., Nagy Lajos 20 kr., Száva Kristóf 25 kr., Bálint Gyula 30 kr., Az egyház 1 frt, Dali Ádám lelkész 50 kr., összesen: 8 frt., 7 kr. Mészkö: Gálfi Ferencz 50 kr., Gálfi Mihály, Halmágyi Tamás 1—1 frt, Halmágyi Mózes 35 kr., Kis Ferencz, Kereki Sámuel 20—20 kr., Borbély Dániel 50 kr., Kereki Gábor 20 kr., Szolga János 1 frt, Halmágyi János 20 kr., Gálfi István 50 kr., Gálfi Miklós, Kereki Marton 20—20 kr., Buchwald Izsák 30 kr., Gálfi Dániel 50 kr., Jobbágy Miklós 20 kr., Jobbágy Máté 30 kr., Jobbágy Sándor, Borbély Márton, ifj. Hosszu Zsigmond 20—20 kr., Hosszu József 20 kr., ifj. Borbély Simon 30 kr., Borbély Dénes 15 kr., Nagy Titus 50 kr., Sas Miklós, Gálfi Sándor 20—20 kr., Egyház 2 frt, Szolga Mózes 50 kr., Gálfi Tamás, id. Borbély Simon 20—20 kr., Halmágyi F. János, Tarcsafaivi lelkész 50—50 kr. összesen: 13 frt, 40 kr. Sinfalva. Létai Domokos 1 frt 50 kr., Unitárius eklklézia 2 frt, Kovács Istváu tanító 50 kr., Kardos Domokos 10 kr., Kardos Miklós, Zsigmond Lőrincz, Rétyi Imre, Balla Tamás, Szolga Pál, Koncez József, Zsigmond Miklós, Fodor Dénes, Csongvai Sámuel 20—20 kr., Hajdú Miklós 10 kr., Csoma Imre 30 kr., Pétsi Mihály 15 kr., Zsigmond Ferencz, Barla Ferencz 20—20 kr., id. Barla Lőrincz 10 kr., Balla Lőrincz, Balla Ferencz, ifj. Balla Mihály, Fodor Sámuel, Balázs István 20—20 kr., Barla Lőrincz 40 kr., Balázs Jánosné 20 kr., Gyulai Sámuel 50 kr., Bencze János curátor 20 kr., Szabó Lőrincz kath. 50 kr., Gálfi Zsigmond 30 kr., Szolga János 50 kr., Balla Sámuel, Petyi Mihály, Balla Mózesné, Fodor Albert 20—20 kr., Balázs Mózes 50 kr., Balázs Dániel 20 kr., Balázs Ferencz, Kereki Márton, Nagy Dénes 10—10 kr., Bencze András 20 kr., Pálfi András, Kardos István, Zsigmond Sándor, Kardos Mózes, Kolozsi Zsigmondné 10—10 kr., Finta András 20 kr., Pálfi Zsigmond, Fodor József, Szilágyi Sámuel, Kolozsi Miklós 10—10 kr., Dindár István 1 frt, Szilágyi Mózes 10 kr., Gazda Sándor 20 kr., Goldstein Lajos 30 kr. összesen: 15 frt, 25 kr. Kövend: Dali András 50 kr., Dimény András 25 kr., Gál Miklósné 1 frt, Dimény Sándor, Kis Imre 20—20 kr., Fodor Kálmán 50 kr., Csekme Elekné 10 kr., Simon Mózes 20 kr., Kis János id. 15 kr., Bardocz Imre, Bardocz Dani, Dengyel Pál 10—10 kr., Szász Farkasné 15 kr., Csekme Ferencz 50 kr., Nagy Sándor, Mezei Anna, Máthé Ferencz 20—20 kr., Bardocz Dénes, Simon Péterné, Veres Józsefné 10—10 kr., Broczki Jánosné 50 kr., Szathmári Mártonné, Csipkés Elek, Létai Mózes, Egei László 10—10 kr., Ádámosi Károly 20 kr., Gál Lajos 15 kr., Nagy Zsigmond 10 kr., Gaál Sándor 20 kr., Gál György 40 kr., Gál László, Kis Sámuel 10—10 kr., Egri György 5 kr., özv. Tanka Samuné 1 frt, Veres József 10 kr., Kis András 20 kr., Rothstein Jakab, Mezei Máté 10—10 kr., Gaál Domokos 20 kr., Kovács Pál, Hajdú Róza 10—10 kr., Létai Imre 50 kr., Veres Sámuel 30 kr., Egri József 20 kr., Létai Sándorné 50 kr., Nagy Péter 40 krt., Kis Balázs 10 kr., özv. Sárdi Imréné 50 kr., Egei Sámuel 15 kr., Gál Imre 20 kr., Csép Márton, Bölöni Dániel 10—10 kr., Az egyház pénztára 1 frt, Gál Lajos 50 kr. Többen 1 frt, 65 kr. összesen: 15 frt, 25 kr.

Az 1 és 2-ik közlemény főösszege: 188 frt, 87 kr.

Sepsi-Szent-Györgyön, 1897. oct.

PÁLL SÁNDOR,
egyh. gondnok.

JÓZSEF LAJOS,
unitárius lelkész.